

Att planera för social hållbarhet i ekobyar

Saara Saukko

Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
SLU Alnarp
Examensarbete inom landskapsarkitektprogrammet
2008:54

Att planera för social hållbarhet i ekobyar

Saara Saukko

Handledare: Anna Ranger
Examinator: Maria Hellstrom Reimer

Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap
SLU Alnarp
Examensarbete inom landskapsarkitektprogrammet 15 hp
Huvudämne: Landskapsplanering
2008:54

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning.....	3
Sammanfattning.....	5
Abstract.....	6
Förord.....	7
Bakgrund.....	8
Frågeställning.....	9
Syfte.....	9
Begreppsdefinitioner.....	9
Ekobyar.....	9
Social hållbarhet och befolkningsstrukturell stabilitet.....	9
Avgränsning.....	10
Metod.....	10
Rapportdel: Viktiga faktorer för social hållbarhet i en ekoby.....	11
Befolkningsstrukturell stabilitet.....	11
Boendesamverkan och självförvaltning.....	11
Integration och tillgänglighet.....	12
Vem bör integreras?.....	12
Ekonomisk hållbarhet och blandad bebyggelse.....	13
Geografiska avstånd (placering).....	13
Offentliga och privata zoner.....	14
Placering av privata och offentliga zoner.....	14
Att planera för kultur.....	15
Andlighet - en faktor i socialt hållbar planering?.....	15
Grönstrukturens inverkan på social hållbarhet.....	16
Storlek på sociala enheter.....	17
Permakultur.....	17
Hur kan permakultur öka den sociala hållbarheten?.....	17
Teknik.....	18
Analys.....	18
De olika faktorerna.....	20
Diskussion.....	22
Sociomateria.....	23
Källförteckning.....	26
Publikationer.....	26
Intervjuer.....	26
Hemsidor.....	26
Filmer.....	27
Övrigt.....	27
Bilagor.....	28
Samtal med Per Berg 2008- 03- 07.....	28
Bakgrund.....	28
Samtalet.....	28
Samtal med Folke Gunther 2008-03-11.....	33
Bakgrund.....	33
Samtalet.....	33

Samtal med Krister Wiberg 2008-03-13	38
Bakgrund	38
Samtalet.....	38
Anteckningar från paneldebatt om andlighet och stadsplanering, World Urban Forum 3.....	41

Sammanfattning

Denna uppsats ger en översikt över vilka problem en landskapsarkitekt eller planerare kan möta i utformandet av en ekoby och vad hon bör tänka på. Meningen med den är att väcka idéer utifrån planerarens eller landskapsarkitetens traditionella, nuvarande och framtida yrkesroll. Uppsatsen gör inte anspråk på att ta hänsyn till alla tänkbara aspekter utan hänvisar till källorna för vidare studier. Utgångspunkten för det som har tagits upp har varit fysisk planering, men metoden som använts i intervjuerna har styrt uppsatsen åt det håll som de intervjuade betonat som viktigt. Detta har resulterat i att uppsatsen innefattar en del sådant som i traditionell bemärkelse inte skulle kallas för fysisk planering. De områden som tas upp för behandling är befolkningsstrukturell stabilitet, boendesamverkan och självförvaltning, integration och tillgänglighet, ekonomisk hållbarhet och blandad bebyggelse, placering, offentliga och privata utrymmen, kultur, andlighet, grönstruktur, storlek på sociala enheter, permakulturprinciper och grön teknik. Ämnesområdena är ordnade så att kontinuitet kan uppnås i texten och inte i någon genomtänkt viktighetsordning. Slutsatsen som dragits av studiet är att trots att fysisk planering är en viktig del i skapandet av social hållbarhet så är boendesamverkan i planerings- och förvaltningsstadiet en minst lika viktig faktor. I själva verket är det den faktor som de allra flesta källor är överens om. Utöver detta konstateras att faktorer som grönstrukturens placering, omfattning och innehåll, plats för kultur, storleken på sociala enheter samt tillgång och placering av privata och offentliga utrymmen spelar en viktig roll i skapandet av social hållbarhet. Vidare verkar det som att forskningen kring planering och andlighet fortfarande är bristfällig eller svårtillgänglig och därför kan inga slutsatser dras. Dock står det klart att kultur och andlighet har en koppling till varandra och uppfattas ofta som kompletterande begrepp. Svenska exempel på planering av ekobyar enligt permakulturprinciper fattas likaså, och därför behandlas ämnet ur ett mer teoretiskt perspektiv.

Ämnesord: ekobyar, hållbarhet, hållbar planering, landskapsarkitektur, social hållbarhet

Abstract

This essay gives the reader an overview of the different problems and issues a landscape architect might meet, in the process of planning and realizing an eco-village. Its aim is to stimulate new ideas, based on the traditional, present and future working field of landscape architects. The essay does not claim to cover all imaginable aspects of social sustainability within an eco- village, but refers to the presented sources for further in-depth reading. Although the original focus has been on physical planning, the interviewees' words have been of big importance, and to a certain extent changed the constitution of this essay. This has resulted in the essay dealing with subjects that traditionally would not be included in the term of physical planning. The areas that are discussed are stability in population structure, the importance of an interactive planning process and self-management, integration and accessibility for the differently abled, economic sustainability and mixed housing, geographical location of the village, public and private spaces, culture, spirituality, green structure, size for social units, permaculture principles and green technology. The text is composed to create continuity and the subjects are not organized concerning values they might contain. The main conclusion of this research is that the community itself as an active part, in an early phase of the process, is at least as important as the role the physical planner plays in creating social sustainability. In fact, this is the one factor that almost all sources agree on. Apart from this, the essay concludes that consideration of the design and size of green areas and availability of space for social activities and culture is important in creating social sustainability. Furthermore, it has notified that there is no extensive research on physical planning and spirituality and thus cannot draw any conclusions on this connection. It stands clear though, that culture and spirituality are closely connected and that the terms can serve as complements to each other. Swedish examples of planning of eco villages according to permaculture principles are non-existing and therefore this subject is tackled theoretically.

Förord

Denna uppsats, skriven under tredje året av min utbildning på Landskapsarkitektprogrammet är en produkt av ett mångårigt intresse för ekologisk och social hållbarhet. Innehållet i den har alltså kommit till under en mycket längre period än vårterminen 2008. Varken mitt intresse för hållbarhet eller denna text hade varit möjliga utan ett stort engagemang från många andra, varav de flesta räknar sig som medlemmar i olika miljö- och sociala rörelser. Endast få av dem kan nämnas här.

Jag vill börja med att tacka professor Per G Berg, systemvetare Folke Gunther, arkitekt och universitetslektor Lena Falkheden samt arkitekt och professor Krister Wiberg för samtal, uppmuntran, tips och utlåning av material. Tack Frida Jorup för korrekturläsning och bild, Björn Magalhaes för filmmaterial, tips och dataservice och mina övriga vänner för visat stöd. Sist men inte minst går mitt tack till grönsaks- och frukthandlarna på Möllevången och Özens i Malmö för att de på ett avgörande sätt bidragit till min försörjning under uppsatsskrivandet. Jag är tacksam för allt arbete ni lagt ner och hoppas att detta studium kan vara någon till hjälp.

Saara Saukko, Malmö den 2008-04-30

Bakgrund

2007 publicerades flera uppmärksammade larmrapporter och reportage om klimatförändringar. Många minns bland annat rapporterna från Miljödepartementet och IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change), Mark Lynas bok "Six degrees: Our future on a hotter planet" och Al Gores film "An inconvenient truth". I alla ovannämnda publikationer nämns de rika ländernas livsstil som en stor bidragande orsak till en hotande klimatkatastrof.

Jag låter ett utdrag ur en regeringsrapport från 2005 förtydliga situationen:

"Dagens samlade produktion och konsumtion beräknas överstiga jordens långsiktiga ekologiska bärkraft med cirka 25 procent. De rikaste 14 procenten förbrukar 56 procent. Med dagens teknik skulle det krävas tre, fyra planeter till för att ge hela världen en genomsnittlig materiell standard på europeisk eller amerikansk nivå."

(Stefan Edman: *Bilen, Biffen, Bostaden – Hållbara Laster, Smartare konsumtion*)

Enligt samma rapport spenderar svenska hushåll totalt ca 90% av sin disponibla inkomst på konsumtion av livsmedel, bostad och resor och dessa sektorer svarar för uppskattningsvis hälften av all negativ belastning på miljö och hälsa. Ekobymodellen har potential att angripa alla tre aspekter genom planering av hållbara bostäder, lokala produktionsmöjligheter för livsmedel samt minimering av pendlingsresor genom bland annat möjligheter till hemarbete, samåkning och strategisk placering av byarna.

Sedan några år samarbetar Global Ecovillage Network konsultativt med FN:s Best Practices kommitté. Ekobymodellen definieras alltså av FN som ett av de ledande exemplen på praktiserad ekologiskt hållbar livsstil, och den fungerar både som inspiratör, teststation för ny teknik och utvecklare av gammal sådan. Enligt UN Habitat- agendan från 1996 måste hållbarhet börja på en mindre, lokal nivå för att kunna innefatta alla perspektiv. Ekoby rörelsen är en praktiserande gräsrotsrörelse och modellen är applicerbar på både urbana och lantliga bosättningar. Därför är det angeläget att ekobyarnas exempel kan spridas till fler. Eftersom en ekoby kan vara ett ekologiskt hållbart boendeanternativ för flera, är det viktigt att utreda de sociala omständigheterna kring sådana samhällskonstellationer. För att fungera som bra exempel måste ekobyar givetvis vara långsiktiga konstellationer.

Enligt professor Per G Berg på SLU är det graden av social hållbarhet som avgör ett samhälles fortsatta existens. Men den är också avgörande för ett samhälles ekologiska hållbarhet. I ett samhälle där de boende mår dåligt på grund av bristande social hållbarhet orkar ingen bry sig om bilpooler och källsortering. Om samarbetet inte fungerar blir det mindre attraktivt att hjälpas åt med produktion av energi och mat eller andra områdesomfattande, resursbesparande aktiviteter. När utflyttningsfrekvensen ökar missköts teknik, kompostering och produktion i högre grad medan kunskapsnivån sjunker. Och slutligen, ett område där man inte trivs blir man mindre mån om, vilket ökar slitaget och i värsta fall vandalisera samt leder till ökad resursåtgång.

Jag har personligen ett långvarigt intresse för miljö och hållbarhet och har engagerat mig i dessa frågor på olika sätt sedan 1993 och mitt val att söka till landskapsarkitektprogrammet gjordes i hopp om att bidra med hållbara perspektiv inom yrket. Krister Wiberg har arbetat som professor i arkitektur vid LTH och står bakom ekobyarna Solbyn och Myrstacken. Enligt honom har informationen om de skadliga effekterna av den västerländska livsstilen funnits tillgängliga i åtminstone 30 år.

Däremot har det inte funnits allvarligt menade försök till förändring från samhällets sida. Av den anledningen vill jag i denna uppsats lyfta fram ett alternativ som erbjuder lösningar på gräsrotsnivå.

Frågeställning

Hur kan landskapsarkitektens/planerarens kompetens användas för att skapa stabilitet i befolkningsstrukturen hos en ekoby?

Syfte

Syftet med uppsatsen är att lära mig mer om social hållbarhet i nya samhällen genom att studera exemplet ekobyar.

Begreppsdefinitioner

Ekobyar

Ekoby enligt Global Ecovillage Network (GEN):

“Ecovillages are urban or rural communities of people, who strive to integrate a supportive social environment with a low-impact way of life.” (<http://gen.ecovillage.org> 2008-01-22)

Fri översättning: ”Ekobyar är urbana eller lantliga samhällen där människor strävar efter att integrera ett levnadssätt i en socialt stödande miljö med liten miljöpåverkan.”

Jämfört med vanliga, svenska bostadsområden har ekobyar speciella förutsättningar. De kommer ofta till genom initiativ från de boende till skillnad från det vanliga, att ett bolag eller annan markägare tar initiativet till bygget. Det är också ofta (men inte alltid) ett medvetet beslut att flytta till en ekoby, och man lägger en ideologisk innebörd i sitt boende. Man är medveten om att det kommer att kräva engagemang och sociala kontakter med grannskapet på ett intensivare sätt än i ett vanligt område. Detta kan tänkas medföra att majoriteten av de boende tillhör en viss samhällskategori och därför kan ett studium av social hållbarhet i ekobyar inte utan kritik användas som utgångspunkt till slutsatser om social hållbarhet i andra områden. Ett exempel på detta är ekobyn Solbyn i Dalby där boendesammansättningen sedan planeringsstadiet till största delen består av medelklass akademiker. Detta trots att boendegruppen sedan starten 1979 haft en socioekonomiskt och etniskt blandad befolkning som ett mål i sitt program.

Social hållbarhet och befolkningsstrukturell stabilitet

I uppsatsen kommer jag att använda termen befolkningsstrukturell stabilitet eller andra, motsvarande termer parallellt med termen social hållbarhet. Med tanke på att social hållbarhet är ett mycket komplext begrepp (enligt Folke Gunther - systemekolog vid Lunds Universitet- kan de sociala strukturerna sägas ingå i de ekologiska i en holarki. Detta innebär att alla faktorer är beroende av

varandra och ingenting kan plockas bort utan att hela systemet förändras) är det svårt att avgöra var gränserna för vad som påverkar den sociala hållbarheten ska dras. Kanske är det omöjligt utan att göra våld på själva begreppet, vilket i praktiken underminerar dess användbarhet i ett begränsat sammanhang som denna uppsats. Jag har försökt fokusera på de sociala effekterna av olika åtgärder i planeringen, men läsaren bör hålla i minnet att verkligheten är mer komplicerad än så. Trots detta är begreppet användbart på grund av sin allmänna utbreddhet.

Med befolkningsstrukturell stabilitet menar jag att invånarna i ett samhälle (i detta fall en ekoby) trivs så bra att de stannar. På detta sätt begränsas in- och utflyttning vilket i sin tur ger stabilare sociala nätverk och större trygghetskänsla. För att uppnå befolkningsstrukturell stabilitet i en västerländsk kontext anser jag att samhället i fråga måste vara i hög grad socialt hållbart. Detta med tanke på vårt samhälle där valmöjligheterna mellan olika boenden är relativt stora.

Avgränsning

Uppsatsen behandlar olika faktorer som innefattas i befolkningsstabilitet ur ett västerländskt perspektiv. Den bygger på fördjupade studier i de svenska exemplen Solbyn, Myrstacken och Hågaby kompletterade med nedslag i andra ekobyar och hållbara kvarter. Tyngdpunkten läggs vid fysisk planering och utformning medan andra faktorer såsom kommunikation, andlighet, traditioner, kultur och ekonomi liksom ekologisk hållbarhet endast behandlas när dessa är relevanta för den fysiska planeringen. I uppsatsen kommer jag att vända mig till likaväl intresserade studenter som till personer som är i färd med att starta eller redan bor i en ekoby.

Metod

Som källor till uppsatsen har jag använt mig av litteraturstudier och filmer, internetsökning, intervjuer och personliga erfarenheter från tidigare studiebesök. Intervjuerna är kvalitativa och de intervjuade har lång erfarenhet av ekobyar, oftast både professionellt och privat. För intervjuerna har jag använt en fri samtalsform där de intervjuade endast fick en fråga: ”Berätta om din erfarenhet av social hållbarhet i ekobyar”. Jag använde denna teknik för att snabbt komma till en personlig nivå i samtalen där de intervjuade fritt kunde uttrycka vad de tyckte var viktigt i sammanhanget. Jag märkte snart att denna metod både hade för- och nackdelar. Fördelen var all information jag fick som jag inte tänkt på att fråga efter. Nackdelen var att intervjuerna ibland blev svåra att jämföra och eventuella motsägelser i de intervjuades uppgifter blev sällan tydliga. Fem intervjuer var planerade, av vilka två inte kunde genomföras. Den ena av dessa två ställde in på grund av tidsbrist och den andra fick jag kontakt med i ett alltför sent stadium. Av denna anledning reducerades antalet intervjuade till tre. Dock läste jag en publikation av en av de uteblivna intervjuade (Lena Falkheden).

Rapportdel: Viktiga faktorer för social hållbarhet i en ekoby

Befolkningsstrukturell stabilitet

Att ha stabilitet i befolkningsstrukturen är både en ingrediens i och en förutsättning för social hållbarhet. Det är dock inte så enkelt som att en låg utflyttningsprocent per år ger socialt friska samhällen. Enligt Per G Berg är det optimalt att 2-5% av de boende byts ut årligen.

Problemet med en alltför hög procent är att människor har ett behov av att känna igen sina grannar för att känna sig trygga. När alltför många kommer och går blir man otrygg. Per G Berg tycker att man kan jämföra befolkningsstrukturell stabilitet med stadsplanering – om husen byts ut alltför snabbt tappar de boende översikten över sitt område och känner sig vilsna. Stabilitet är också en förutsättning för att man ska våga knyta sociala band och bygga nätverk inom sitt bostadsområde. Vågar man inte det har man svaga band till sitt område, man blir lätt isolerad och börjar vantrivas. Till slut flyttar man också själv, om det finns möjlighet.

Det motsatta problemet är att området blir alltför stabilt. Detta kan ge en överdriven ”vi”-känsla, intolerans och rädsla för främlingar. Det leder också till att den sociala strukturen i samhället kollapsar vid generationsbyte. Enligt Per G Berg blir detta tydligt i en del populära 50-tals områden där de flesta bott sedan de byggdes och alla har nu nått pensionsåldern. När den nya generationen börjar flytta in blir det alltför stor omsättning under en kortare period. Det tar lång tid för ett sådant område att stabilisera sig och återskapa de sociala nätverken.

Boendesamverkan och självförvaltning

Om vi bortser från att människors grundläggande behov måste tillfredsställas verkar Per G Berg och Krister Wiberg vara överens om att utformningen av planeringsprocessen är den enskilda mest inflytelserika faktor som bidrar till social hållbarhet. I detta verkar graden av brukarsamverkan vara avgörande. Arkitekt och universitetslektor Lena Falkhedens forskning om självförvaltning vid Chalmers Tekniska Universitet bekräftar detta. Om initiativet till bebyggelsen kommer från de boende har i varje fall en del av dem (de som deltagit från början) fått tillfälle till övning i gruppdynamik vilket senare underlättar uppdelning av arbetsuppgifter och självförvaltning. I bästa fall har de också byggt upp en gemenskap vilken kan sedan mynna ut i en god grannskapskänsla. Under processen har de som inte var tillräckligt intresserade av att bo i området fallit bort, vilket reducerar risken för utflyttning i tidigt stadium. Deltagandet i planeringsprocessen gör de boende tillvanda att aktivt delta i sin boendemiljö, vilket ger engagerade grannskap. Risken för missnöje med området minskar eftersom människor i högre grad accepterar demokratiskt fattade beslut, även om de tvingats kompromissa.

En jämförelse har gjorts mellan Krister Wibergs två olika projekt, Solbyn och Myrstacken. Medan Solbyn var helt och hållet ett boendeinitiativ kom förslaget om Myrstacken från kommunalpolitiker. Det kan nämnas att Myrstacken av den anledningen blev arkitektoniskt, planmässigt och med tanke på förvaltning av högre kvalitet än Solbyn. Vid en studie om attityder hos de boende i respektive ekoby (Palm Lindén) angav 73% av de boende i Solbyn de sociala faktorerna som det bästa med sitt boende, medan motsvarande siffra för Myrstacken var 47%.

Lena Falkheden hävdar dock att självförvaltning och boendesamverkan inte alltid är så lätt att få till, trots sin nödvändighet. Detta beror på att vi lever i ett individualistiskt samhälle som bygger på konkurrens istället för samarbete. De boende har lärt sig hur man konkurrerar och hävdar sig, men kompromisser är svårare. Ekobyar bygger på en kollektivistisk idé, vilket betyder att man bryter mot samhällsnormer som varje individ bär med sig som tanke- och beteendemönster. För kompromisser och

konfliktlösning kan det underlätta att anlita någon utifrån. Om en sådan konfliktlösare saknas, kan arkitekten få denna roll vilken hon kanske spelar bristfälligt om hon inte är förberedd.

I Solbyn efterlyste de boende även arkitektens roll som språkrör och konsult för de boende i projekteringsskedet gentemot byggherren och entreprenören. Att Krister Wiberg var med i planeringen var mycket uppskattat, men när förhandlingarna om besparingar började saknade boendegruppen kompetens att bedöma vilka konsekvenser de nedskärningar som drevs igenom av entreprenören skulle få. I efterhand uttrycks åsikten att arkitekten hade behövts hela vägen till byggstart. (Palm Lindén) Många av de genomförda nedskärningarna har fått stora konsekvenser (till exempel att man omöjliggjort installation av solpaneler på taket genom att skifta takmaterial) och inneburit stor besvikelse. Krister Wiberg hävdar själv att detta är ett mycket vanligt problem.

Integration och tillgänglighet

Per G Berg nämner också integration som en faktor i social hållbarhet. Om den etniska och socioekonomiska (mm.) sammansättningen är annorlunda från det omgivande samhällets kommer en överdriven ”vi”- känsla att utvecklas i området. Detta är naturligt eftersom de boende i området i så fall har gemensamma specialintressen kopplade till sin grupptillhörighet att vakta på gentemot det övriga samhället.

Tillgänglighet är en fråga kopplad till integration och social hållbarhet. För att underlätta för de äldre att stanna i byn och personer med funktionshinder att flytta in behöver området vara planerat så att det passar så många som möjligt. Men frågan om integration är mer komplicerad än så. När man planerade Solbyn i Dalby tänkte man på tillgänglighet – till exempel på att stigarna mellan husen skulle kunna beträdas av permobil och man anpassade bottenlägenheterna för funktionshindrade. I programmet från 1979 var målet att de äldre skulle bo kvar och vara en tillgång med barnpassning och i gengäld få hjälp av de yngre boende. Men föräldrarna har en tendens att be varandra om hjälp och de äldre vill inte vara till besvär. Vid ett samtal med en av de boende i Solbyn framgår det att många (men inte alla) flyttar ifrån Solbyn på ålderns höst, eftersom det blir för tungt att be grannarna om hjälp. Även om en del av de boende från början utgjordes av personer med rörelsehinder har inte heller några nyinflyttade med rollator eller permobil tillkommit. Med andra ord verkar Solbyn ha kommit en bit mot sitt mål för integration av olika åldersgrupper och funktionshindrade, men inte ända fram. Tillgänglighet är en förutsättning för integration, men det verkar krävas mer än så för att en ekoby ska bli riktigt integrerad.

Vem bör integreras?

Integrationsdebatten som förts under de senaste årtiondena i svensk media har haft en problemformulering fokuserad på annorlundahet. Konkret betyder detta att grupper som avviker från samhällsnormer skall integreras i det svenska samhället. Dessa grupper – som till exempel människor med avvikande etnisk och kulturell identitet, HBT -personer, funktionshindrade, barn, äldre och låginkomsttagare - är ofta (men inte alltid) i minoritet jämfört med normen. När ett samhälle brister i integration blir dessa människor uteslutna från gemenskapen på olika sätt, och kan inte i lika hög grad som andra medborgare bidra med sin del till samhället. Detta sätter dem ofta i en överdriven beroendeställning till majoritetsgruppen och isolerar dem socialt så att fördomar och fientlighet får lättare fotfäste mellan dem, majoritetsgruppen och andra minoriteter. (s. 80, Hildur Jackson- *Ecovillage Living*)

Det är lätt att tänka att dessa grupper ska integreras in i det omgivande samhället, men det låser oss i ett tänkande där annorlundahet problematiseras vilket kan leda till ännu mer intolerans istället för öppenhet. Dessutom cementeras på så sätt maktförhållandet mellan dem som tillhör normen och de

normbrytande. I flera svenska exempel - som bland andra Solbyn - har den uttalade ambitionen varit ett integrerat bostadsområde, men trots detta har man inte lyckats integrera normgivande svenskar med till exempel funktionshindrade, äldre och icke-akademiker och de förstnämnda är fortfarande överrepresenterade. Enligt mina slutsatser kan detta bero på ett felaktigt resonemang som liknar den svenska integrationsdebatten. Men lyckade ekobyprojekt utomlands har visat på alternativ. I ekobyen Hertha i Danmark har man utgått från att det är de ”normala” boende som skall integreras med en grupp funktionshindrade ungdomar. Detta är även vanligt i antroposofiskt inriktade ekobyar och i kollektivboenden hos kristna L'Arche, som för övrigt inte räknar sig som en del i ekobyrörelsen, men har många sociala beröringspunkter med denna. I Hertha liksom i L'Arche- boenden bor och arbetar man tillsammans med hänsyn till individens behov och förmågor.

Ett annat exempel på annorlunda förhållningssätt till integrationsfrågan är några nya bostadsområden i södra Tyskland (Loretto och Französisches Viertel, se källhänvisning). Istället för att utgå från marknadens behov av att bygga en viss typ av bostäder annonserades tomterna ut till boendegrupper. Den administrativa gruppen behöll rätten att kvotera in etniska och socioekonomiska grupper som behövdes för att området skulle bli blandat. Sedan var det upp till boendegrupperna själva att anlita konsulter till att forma husen. På detta sätt skapades ett område med en blandning av lyx- och budgetboende där lägenheterna dessutom blev 20% billigare än genomsnittet.

Ekonomisk hållbarhet och blandad bebyggelse

Vad gäller integration av socioekonomiska samhällsgrupper är det viktigt att vara seriös med ekonomiska hållbarhetsaspekter. I Hågabys förmodade boendegruppen HSB att renovera de befintliga husen istället för att riva och bygga nytt. Givetvis är detta en resurssnål lösning som gynnar miljön, men de sociala fördelarna är också stora. På detta sätt undvek man en större hyreshöjning och de boende kunde vara kvar istället för att ersättas av boende med större ekonomiska resurser. Så även om priserna på de nybyggda husen i Hågaby blev för höga för vissa samhällsgrupper, kunde dessa genom de billigare hyresrätterna ändå bli representerade i området. Förutom att bygga om istället för att bygga nytt nämner Per G Berg ytterligare fyra faktorer för ekonomisk hållbarhet: bygga kvalitet (som håller), bygga för förvaltningsskedet (istället för byggskedet), bygga noggrant (istället för fort) och självbygga (blir noggrant och billigt samt att man får en känsla för huset). Ytterligare exempel på ekonomiskt byggande om man måste bygga nytt är att bygga med lokala material och att återvinna gammalt byggmaterial som tegel, betong och metall. Några exempel är att bygga med jord som man har gjort i Steninge nära Halmstad (<http://carlslundsgard.se/Jordhusen.htm> 2008-04-29) eller att återanvända betong som vägfyllnad som i Scharnhäuserpark i Ostfildern, södra Tyskland. Här återanvände man 80% av rivningsmaterialet när man byggde nytt (resten var förorenat). Ytterligare ett vanligt sätt är att återanvända tegel från gamla hus när man bygger nya.

Det är också viktigt att bebyggelsen i området är blandad och att upplåtandeformerna varierar. På det sättet får man in boende i olika livsfaser och med olika bakgrund. Medan man funderar 5-10 år innan man köper ett hus eller en bostadsrätt, kan in- och utflyttning i en hyresrätt ske mer spontant. Om man kombinerar olika upplåtelseformer får man in både barnfamiljer, äldre, unga, studenter, nyligen anlända svenskar och andra. Hyresrätter kan också fungera som en inkörsport för ett eget boende i området.

Geografiska avstånd (placering)

Ingen av de intervjuade har nämnt långa geografiska avstånd som ett socialt problem. Snarare som ett miljöproblem, då de boende lätt blir bilberoende. Öppenhet mot omvärlden är viktig för ett integrerat samhälle, som i sin tur är nödvändigt för att människor ska känna sig trygga och delaktiga i samhället. Men enligt Per G Berg är det istället en fråga om inställning hos de boende och en fråga om fysisk

planering och gestaltning av utomhusmiljöer i ekobyn. Dessa två faktorer påverkar varandra, särskilt om det är fråga om en boendeinitierad by och/eller självförvaltning. Som exempel nämner han vikten av att planera in möjligheter till kulturevenemang i form av till exempel ett kulturhus, som kan locka kringboende till byn. Det är också viktigt att det finns helt offentliga utrymmen som till exempel en byväg, ett torg eller dylikt.

Offentliga och privata zoner

Exemplet Hågaby visar att platserna mellan husen kan delas upp i fyra olika kategorier. Privata, halvprivata, halvoffentliga och offentliga. Per G Berg förklarar att alla kategorierna behövs för att underlätta de sociala kontakterna mellan grannar.

Den privata zonen ska helst vara helt insynsskyddad från omvärlden. Det kan vara en berså eller en del av en uteplats som skärmats av med höga plank eller häckar. Här kan individen eller familjen dra sig undan utan att bli störda. Hit kan man inte komma utan en personlig inbjudan.

Den halvprivata zonen är en privat zon med insyn. Den är inhägnad, men bara som en markering. När man ser sin granne i hennes halvprivata zon är det OK att ta kontakt, men inte kliva över staketet utan inbjudan.

Den halvoffentliga zonen delas av en liten begränsad grupp av grannar, som en gemensam halvprivat zon. Här kan man ha gårdsfester eller grillkvällar tillsammans med de närmaste grannarna och man är välkommen om man har en anknytning till någon av de boende. Ett gemensamt halvoffentligt utrymme är bygården där man har gemensamma möten, fester och andra aktiviteter, och som de boende kan låna enligt gemensamma överenskommelser.

Den offentliga zonen är helt öppen, här får vem som helst vistas. I detta innefattas parker, torg, centrumanläggning med mera.

Om det råder brist på privata och halvprivata zoner blir de boende stressade och osäkra, eftersom det inte finns någon möjlighet för reträtt undan den sociala situationen, det finns ingenstans att vila. Detta gör det svårare än lättare att knyta kontakter. Om de halvoffentliga ytorna saknas blir den viktiga fördjupade kontakten med de närmaste grannarna lidande och man bäddar för missförstånd och konflikter. 10-12 vuxna verkar vara en bra gräns för hur många man kan ha en familjär relation med (Krister Wiberg) och detta motsvarar ungefär 4-6 hushåll, något som man tagit fasta på när man planerat halvoffentliga zoner i bostadsrättsföreningen Hällen i Hågaby. När offentliga platser försvinner i ett område har man stängt av samhället för utomstående och skapat en gated community, vare sig man byggt ut staketet runt det eller inte.

Placering av privata och offentliga zoner

Ofta ser man det som självklart att placera privata och halvprivata zoner så nära husen som möjligt. Ett (ur många aspekter sorgligt) undantag är kolonilotter. Om koloniträdgården inte är gemensam för hela byn finns det ingen anledning att placera den långt ifrån huset. Krister Wiberg rekommenderar inte heller placering av ett gemensamt kolonilottsområde utanför bebyggelsen. Detta gör det bara mer svårtillgängligt och mycket av dess sociala potential går förlorad.

För att undvika slitage på offentliga zoner är det viktigt att också placera dem rätt. Om en offentlig lokal står centralt och synligt från alla håll i ett bostadsområde blir man mer benägen att sköta om den. Det blir mindre attraktivt att vandalisera eller missköta den. ”Alla ser det ju”, det handlar om social kontroll. Som ett exempel ger Per G Berg bystugan, som är flitigt använd av både unga, vuxna och äldre i Hågaby. Skötseln har alltid fungerat utan problem. För några år sedan skulle ungdomarna från

Hågaby få utökade lokaler i en annan del av staden, och lokalen låg avsides med ingången från en lastkaj. Verksamheten hade knappt börjat innan lokalen var så misskött och vandaliserad att ungdomarna blev vräkt. Samma ungdomar som skött sig fint i bystugan klarade alltså inte av att sköta om en lokal som inte var offentligt placerad och därför till synes saknade social kontroll.

Att planera för kultur

I sin studie argumenterar Karin Palm Lindén för individens behov av att känna sig delaktig i en grupp för att vara kapabel till miljövänligt handlande. Hon skriver att känslan av samhörighet med gruppen är viktig, inte bara för miljöhandlingar utan även för beslutet att bo kvar överhuvudtaget. Förmodligen är detta naturligt eftersom människan är en social varelse.

I ett segregerat samhälle – som till exempel en ”finare” villaförort - försöker individerna ofta tillgodose behovet av ”vi - känsla” genom att identifiera sig med en ekonomisk, etnisk eller social klasstillhörighet. Detta leder till konflikter och intolerans mot avvikande grupper och individer samt i förlängningen till att de boende hävdar sina intressen gentemot det övriga samhället istället för att samarbeta kring problemlösningar. Fenomenet blir tydligare ju mer segregerat området blir, och i slutändan får vi gated communities där ”de andra” inte är välkomna.

Hur en ekoby eller ett annat samhälle kan göras mer integrerat diskuterades i avsnittet om integration och tillgänglighet. Men hur ska man skapa en ”vi – känsla” i ett integrerat samhälle där olika sociala grupper samexisterar? Ett av svaren heter enligt Per G Berg kultur. Att planera för kultur är att planera för ”systems of shared meaning”. Intresset som kan hävdas som gemensamt för de boende är byn och kultur kan tjäna till att fördjupa samhörighetskänslan med och kring den. Genom att tillsammans och med olika uttrycksmedel beskriva platsens och/eller de boendes historia, vardag eller framtid stärks känslan av grupptillhörighet. Möjligheten för kulturella uttrycksmedel som till exempel teater ska finnas tillgänglig året om för alla boende, oavsett kön, ålder, social eller etnisk bakgrund, funktionshinder mm. I Hågaby finns till exempel Hågasalen där barn och ungdomar sätter upp skådespel och där man en gång i månaden kan gå på olika kulturevenemang ordnade av de boende. Där finns även ett litet museum som berättar om Hågas långa historia.

Medan kultur ökar förståelsen och känslan för gruppen och platsen tjänar den också till att öka känslan av stolthet över ”mitt” område. De boende känner att de har något att visa upp för omvärlden. Man skapar en positiv mental bild av sitt område som avspeglas i en önskan att vårda det. Givetvis fungerar kulturella uttryck även som andningshål för att uttrycka och bearbeta sådant man tycker är svårt och till att öka samarbetsförmågan i till exempel en teatergrupp. Detta ökar känslan av välmående hos individen och bidrar till social hållbarhet.

Andlighet - en faktor i socialt hållbar planering?

Vid ett internationellt FN- forum om stadsplanering i Vancouver 2006 (WUF) hölls en workshop om andlig hållbarhet. Panelen bestod av planerare och representanter för olika andliga och religiösa rörelser. Det verkar finnas ett otillfredsställt behov av andlighet hos många i det sekulariserade västerländska samhället. Flera ekobyar – däribland antroposoferna i Järna - har valt en tydlig och medveten andlig inriktning men eftersom uttrycken för andlighet skiftar så markant mellan olika grupper och individer är det svårt att komma med några allmänna förslag för planering som underlättar för andlighet. Enligt min uppfattning kan andlighet definieras som en känsla av gemenskap med och vördnad inför något större än individen. Vilka uttryck andligheten tar sig beror på hur man uppfattar detta Något (eller denne Någon). Kultur och andlighet har en tendens att gå in i och reproducera varandra, men det betyder inte att begreppen är synonyma. Jag har inte kommit över någon ytterligare

information utöver besöket på ovannämnda workshop om hur andlighet i planeringen av ett samhälle kan påverka de boende.

Det står förstås klart att andlighet i den vida bemärkelse som den nämndes ovan kan ha ett stort inflytande i individens eller gruppens handlande och är ibland (men inte alltid) en avgörande faktor i huruvida ett projekt blir lyckat eller inte. Detta verkar särskilt gälla ideella projekt. Som ett av exemplen jag stötte på i källorna kan nämnas Colufifa – nätverkets utbildningsprojekt bland fattiga bönder i Senegal (s. 120-121: ecovillage living av Hildur Jackson och Karen Svensson) där majoriteten av medarbetarna är praktiserande muslimer eller kristna. Det står klart att ett uttalat andligt förhållningssätt i olika hållbarhetsprojekt är ovanligare i Nord än i Syd, och i de projekt det ändå manifesteras använder vi i Nord ofta mycket mer allmänna termer och individuella tolkningar av vad andlighet innebär.

Utifrån dessa tankar kan man ställa sig frågan: Kan andlighet vara till hjälp för att uppnå socialt stabila samhällen? Och kan planerarens kompetens komma till användning? Dessa frågor får lämnas öppna i denna uppsats.

Grönstrukturens inverkan på social hållbarhet

Enligt Per G Berg är grönstrukturen viktig för den sociala hållbarheten. Vackra och välskötta växter ökar känslan av värdighet hos de boende vilket ökar välmåendet och därför indirekt främjar sociala kontakter. Gräsytor, parker, trädgårdar och vild natur ger tillfällen för social samvaro – särskilt under sommarhalvåret. Tillgång till vild natur, kravlöst trädgårdsarbete med mera ökar den psykiska hälsan hos boende vilket underlättar social kontakt och stärker sociala nätverk.

Det är inte bara viktigt *att* grönstrukturen finns utan också *hur* den är utformad. Det är således en kvalitetsfråga och inte bara en fråga om kvantitet.

Vidare hävdar Per G Berg att grönska behövs på fyra nivåer: Vid entrén, på gården, (planteringar), lokalt (parker) och lite längre bort (vildmarkskänsla). Dessa grönytor behöver finjusteras för att passa de boende på gården eller i området. I vissa kulturer är man otrygg i den vilda naturen och dessa kulturella föreställningar följer med när man flyttar till ett nytt land. I ett område där en stor del av befolkningen föredrar planteringar och ”tuktad” natur bör man förstås planera in mer av sådant och mindre av det vi kan kalla för vildmark. På gårdar eller områden med många boende med andra speciella behov ska förstås växtanvändningen anpassas.

Krister Wiberg är av åsikten att planering och förvaltning av grönstrukturen bör ske i nära samarbete och helst på initiativ av de boende eftersom detta ger samarbetstillfällen som stärker samhörighet, ger social träning och höjer kunskapsnivån. Hur denna självförvaltade grönstruktur placeras är även enligt honom mycket viktigt. Eventuella koloniträdgårdar och andra arbetsintensiva anläggningar ska placeras längs med gångvägar och i anslutning till bostäderna så att naturliga mötesplatser skapas. På det sättet fortsätter det i planeringsprocessen påbörjade kunskapsutbytet att ske på ett naturligt sätt. Man pratar med varandra och utbyter information medan man arbetar.

En möjlig konflikt kan uppstå mellan Krister Wibergs och Per G Bergs resonemang, då Per G Berg starkt hävdar vikten av privata zoner där den enskilde kan dra sig undan för sig själv eller tillsammans med sin familj i en insynsskyddad zon. Om dessa privata platser saknas eller är otillräckliga blir umgänget med grannarna alltför ofrivilligt och intensivt och de boende orkar inte med varandra. Detta försämrar den sociala kontakten och samhörigheten vilket leder till försvagade sociala strukturer och högre utflyttningsfrekvens. Här kommer planerarens kompetens till användning, och det är möjligt att kombinera dessa förhållningssätt till en bra balans, dock inte utan boendesamverkan.

Storlek på sociala enheter

Alla intervjuade är överens om att storleken på sociala enheter påverkar den sociala hållbarheten. En boende-enhet består av ett antal hushåll och kan till sin fysiska form bestå av till exempel ett antal hus med gemensam gård, ett punkthus eller en liten by. Den optimala storleken som anges är någonstans mellan 100-250 vuxna personer för varje boende-enhet. Detta bekräftas av allmänna rekommendationer för grupper med gemensamma åtaganden. 20-50 hushåll föreskrivs till exempel för kollektivhus (Palm Lindén). Per G Berg tycker också att denna stora enhet skall delas upp i mindre enheter på 4-6 hushåll för att få en krets av ”närmaste” vilket inger trygghetskänsla och intimare samhörighet, samt att man ”orkar med” sina grannar.

Permakultur

Till detta avsnitt om permakultur har jag två referenser: boken *Permaculture – A practical guide for a sustainable Future* och filmen *In grave danger of falling food* (se källhänvisning).

Permakultur är en samling principer enligt vilka man kan planera ett hem eller en bondgård likaväl som ett litet eller ett stort samhälle. Ordet är en förkortning av ”Permanent” och ”Agriculture”, men principernas upphovsman skriver i sin bok att det också kan syfta på ”Permanent Culture”. I den första definitionen betonas vikten av permanent odlingsteknik där stammen utgörs av perenna odlingar i konstruerade mogna ekosystem (se samtal med Folke Gunther). I den andra tolkningen betonas vikten av permanent kultur, det vill säga ett stabilt samhälle med måttlig flyttfrekvens vilken möjliggör traditioner och en kulturell koppling mellan samhället och ekosystemen.

I det moderna samhället lever människor isolerade från ekosystemen och konsekvenserna som deras livsstil får för dem. Detta gör det psykologiskt möjligt för den moderna människan att fortsätta blunda för katastrofer som hon orsakar både i ekosystemen och för andra människor.

Ekoby rörelsen har vänt sig mot denna alienering från början, men när jag frågar de intervjuade om de använt sig av permakulturprinciper i sin planering blir svaret nej. Dock uttrycker alla intervjuade ett positivt intresse för principerna. Glappet mellan intresse och praktik kan bero på att begreppet är relativt nytt och myntades av Bill Mollison först år 1981. Det kan också bero på att permakultur är en interdisciplinär praktik, vilket lämnar den utan någon särskild yrkesgrupp som förespråkare.

Hur kan permakultur öka den sociala hållbarheten?

Planering enligt permakulturprinciper kan ge utökade och välplanerade sociala ytor genom zoner. Med zoner menas att man medvetet planerar olika funktioner i passande zoner i och runt bosättningarna. Det som kräver mest arbete och tillsyn läggs närmast huset eller i huset. Med avtagande arbetsintensitet ökar avståndet till bosättningen. Enligt denna princip skulle till exempel kolonilotter läggas i direkt anslutning till husen, och de mest frekvent skördade grödorna närmast köket. Men zoner är inte enbart tillämpligt på odling utan kan tydliggöra olika sociala zoner (privat/halvprivat/halvoffentlig/offentlig). På det sättet ökar trygghetskänslan hos boende, vilket leder till större social lust (se samtal med Per G Berg).

Permakultur innefattar också en rad principer enligt vilka olika ytors användning intensifieras genom att göra dem medvetet multifunktionella. På detta sätt kan man kombinera arbete och sociala funktioner på samma yta. En odlingsyta innefattar ofta olika lager av växter från krypande till träd och buskar. Detta minimerar arbetsinsatser och ger mer tid till sociala aktiviteter. Med tanke på Folke Gunthers idéer om självförsörjande ekobyar är en annan fördel att en mindre yta kan försörja fler människor och det är möjligt att öka densiteten, vilket kan ge möjlighet till fler sociala kontakter (se samtal med Folke

Gunther).

Trots att jag inte hittat någon ekoby i Sverige där man medvetet och konsekvent använt sig av permakulturprinciper vid utformningen, finns det många goda exempel utomlands och i mindre skala. Ett exempel är ekobonden Sepp Holzers gård i Schweiz ("Farming with nature" - Sepp Holzer).

Problematiskt är att det mig veterligen inte finns några undersökningar om hur tillämpning av permakulturprinciper påverkar den sociala hållbarheten. Istället är det effekten på den ekologiska hållbarheten som hittills har analyserats. Att utföra sådana studier ligger utanför ramen för denna uppsats, då det skulle vara alldeles för tidskrävande. Därför kan jag endast jämföra de metoder för social hållbarhet som framkommit i de olika källorna med permakulturprinciper och konstatera att det finns många likheter.

Med sin typiska gränsöverskridande karaktär innefattar permakultur samtidigt både praktik, teori, etik och ideologi. Dess etiska och ideologiska grund baseras på samarbete med och omsorg om natur och andra människor i motsats till konkurrens. Den uppmanar sina utövare att sätta gränser och ta makten över sin egen konsumtion och förökning och att tillåta och avhjälpa evolution istället för att försöka styra naturen.

Teknik

Teknik kan spela en roll i skapandet av social hållbarhet. Självförvaltning ger värdighet och självkänsla, bidrar till gruppens samhörighet och ger social träning - i bästa fall. Om tekniken är alltför bristfällig och svårskött kan den istället bidra till slitningar i gruppen och till och med till utflyttning. Avantgardistisk teknik kan också ställa sociala och kulturella normer på huvudet och rubba allmänna föreställningar om vad som är privat och offentligt. Inte minst kan sådan teknik även vara bristfälligt beprövad i praktiken och därför förorsaka problem. En aspekt som nämns flera gånger i källorna är mulltoalletter. I Solbyn orsakade dessa enligt Palm Lindén både praktiska och kulturella problem. Det praktiska var att mulltoalletterna är svårskötta, mest på grund av dålig konstruktion men också av den enkla anledningen att de flesta boende fram till inflyttningen i ekobyen ägt vattenklosetter. De tekniska problemen blev till slut så grava att byn fick problem med utflyttningar.

Det kulturella problemet som även Krister Wiberg nämner är att det enligt västerländsk norm har blivit tabu att hantera mänsklig avföring. I ett tätt bebyggt område kan det dessutom bli en offentlig handling när man skjuter skottkärran genom gränderna mot den gemensamma komposten (Palm Lindén). Detta sätter tekniken i dålig dager och kan vara en bidragande orsak till att många inte vågar välja boende i en ekoby. Vid rätt konstruktion och skötsel skall det som töms ur multrummet vara luktfritt och likna kompostjord mer än fekalier, men även om så är fallet kan tömningen upplevas långt mer obehaglig än av vanlig kompost. En del av problemet kan således härledas till kulturella normer snarare än verkliga hot mot hälsa eller välmående. Folke Gunther konstaterar att det borde kännas mer obehagligt att blanda urin och fekalier i dricksvatten med den hotande globala bristen på sötvatten i bakhuvudet. En annan effekt av att bo med och förvalta avancerad grön teknik kan vara anstormningen av studiebesök, vilket har varit fallet i Solbyn. Detta kan bidra med antingen en känsla av stolthet hos de boende eller en känsla av integritetsförlust.

Analys

Utgångspunkten för denna uppsats har varit planerarens eller landskapsarkitektens roll i skapandet av befolkningsstrukturell stabilitet i en ekoby och fokus skulle läggas på den fysiska planeringen. Resultatet av forskningen tyder på att planerarens eller landskapsarkitektens roll i skapandet av stabilitet i befolkningsstrukturen och därigenom av social hållbarhet kan innebära uppgifter utöver de

traditionella. Enligt källorna verkar det vara viktigt med traditionell fysisk planering och gestaltning, men av nästan samtliga källor lyfts boendesamverkan fram som en minst lika viktig faktor.

En källa som avviker från de övriga är Folke Gunther, som betonar den ekologiska hållbarheten som den viktigaste faktorn i skapandet av social hållbarhet. Denna intressanta avvikelse kan bero på att Gunther till sin inriktning är systemekolog, medan de andra muntliga och skriftliga källorna kommer från forskare inom arkitektur, planering och design samt från boende i ekobyar. Brytpunkten mellan perspektiven avslöjar att verkligheten bakom social hållbarhet är holarkisk, för att referera till ett begrepp som Gunther använder. En holarki är ett system bestående av holoner, det vill säga av små enheter som äger identitet. Den skiljer sig från en hierarki där de olika delarna är ordnade i en pyramidformad konstruktion (ett vanligt exempel är många mänskliga organisationer) där den översta dominerar, genom att alla delar i en holarki är lika viktiga och bildar ett nätverksliknande mönster. Enligt Gunther är denna naturens egen organisationsprincip. Man kan studera en holarki på nära håll och finna allt finmaskigare nätverk av system och mönster, och man kan ta ett steg tillbaka och upptäcka större organisationsmönster – så kallade subsystem – som i sig utgör ett grovmaskigare nät. Helheten som innefattar holonerna med sina subsystem kallas för supersystem. En holarki fungerar på flera olika nivåer vilket medför att gränserna mellan subsystem och supersystem blir flytande. För att ta ett konkret exempel så kan man studera en människa, antingen i hennes sociala sammanhang, på organnivå, cellnivå eller atomnivå och svaren man letar efter och får skiljer sig från varandra. Dock är de alla avspeglningar av verkligheten. De motsäger inte varandra, utan gestaltar en verklighet på olika nivåer. Ännu ett holarkiskt karaktärsdrag är att ett supersystem inte kan summeras som en kombination av sina beståndsdelar utan innefattar alltid egenskaper som inte kan förklaras enbart genom ett noggrant studium av holonerna. Ett system är alltså förmer än summan av sina beståndsdelar.

Vi kan betrakta hållbarhetsbegreppet som ett supersystem bestående av subsystem, i sin tur bestående av holoner. Här avslöjas olika nivåer av verkligheten i vilka de olika källorna till denna uppsats har specialiserat sig i. Systemekologen är expert på system bestående av bland annat organismer, populationer och ekosystem och har en övergripande samhällsanalys. Hon är på en annan nivå än arkitekten eller planeraren som ofta har ett perspektiv fokuserat på artefakter, landskap och människors respons på dessa. Arkitektens eller planerarens verklighet kan betraktas som ett subsystem inuti subsystemen sociologi eller teknik som innefattas i supersystemet hållbarhet. När hon tar steget mot ett hållbarhetstänkande, vilket än så länge är ett aktivt och medvetet val från hennes sida, tar hon ett steg närmare systemekologen. Här utsätts hon för en svår balansgång. För det första är hon skolad i gestaltning eller fysisk planering, vilket begränsar hennes tänkande och ger henne en specialisering som är viktig för hennes yrkesidentitet. Nu måste hon, utan att förlora skärpan i sin expertkunskap skaffa sig en övergripande bild av vilka effekter hennes arbete kommer att ha för de boende, för samhället, för ekosystemen och för hela planeten (för att nämna några tunga faktorer). Och effekterna innefattar inte bara fysiska aspekter som ekonomi, hälsa, livslängd eller reducerade utsläpp. De innefattar även sociala och samhällseliga aspekter som integration, psykiskt välmående, konfliktreduktion, uppbyggandet av sociala nätverk och stabilitet i samhällsstrukturen. Om vi har detta som utgångspunkt finns det egentligen ingen motstridighet mellan Folke Gunther och de övriga källorna, istället utspelar sig deras verklighet på olika nivåer.

På vilken nivå befinner sig då den boendes verklighet jämfört med planerarens? Min upplevelse efter att ha läst antologin ”Ecovillage living” med texter från boende i olika ekobyar samt ”Ekologi och vardagsliv” om Solbyn och Myrstacken är att den boendes perspektiv utgörs av det känslomässiga. Även om de flesta uttrycker entusiasm och ett visionärt och ideologiskt tänkande, är det vi skulle kunna kalla för ”trivsel” alltid i centrum. Ett lyckat ekobyprojekt för den boende är förknippat med trivsel, vilket innebär att hennes vardag fungerar, hon känner att det hon gör är meningsfullt, att hon själv och hennes by betyder något, att hon är nöjd med det sociala livet i sitt område. Om hon har en

övergripande trivselkänsla blir hon också motiverad att vårda sin by och engagera sig för att den ska bli ännu bättre. Trivsel är förstås ett abstrakt begrepp, och planeraren eller arkitekten som arbetar för de boendes bästa behöver lägga sina fördomar åt sidan och fråga sig vad det är som skapar trivsel. Självklart innefattar begreppet inte bara konkreta utan även abstrakta värden. Om planeraren eller arkitekten ser det kan hon välja mellan två olika förhållningssätt. Det första, som verkar ligga nära till hands, är desillusion. Hon kan gripas av en känsla av att planering är en så liten del i skapandet av trivsel att det knappt spelar någon roll hur hon gör. Hon kan ge upp och skylla på att det inte är hennes område, ägna sig åt påkostade ”flashiga” designprojekt och påpeka att någon annan yrkeskategori borde anlitas till att ta hand om de ”mjuka” värdena. Min slutsats är att ett sådant förhållningssätt kan bespara henne som individ mycket arbete, ansvar och tankemöda. Samtidigt kan det tjäna till att cementera arkitektens eller planerarens yrkesroll och hon ”slipper” anta nya arbetsuppgifter. Det andra förhållningssättet som hon kan bestämma sig för är visionärens. Om hon klarar av att ställa sig nya frågor om vad hennes yrke kan omfatta kan hon vara med och skapa verklig social hållbarhet. Mer än så – om hon tillåter sin yrkesroll att expandera när hon en utökad klientel och kan värja sig mot den arbetsbrist som drabbar hennes yrkeskår när byggbranschen dyker. Men kanske är den viktigaste anledningen för att anta detta förhållningssätt att hållbarhet ligger i tiden. Ohållbar planering är förlegad. Hållbar planering kräver nya perspektiv. Samtidigt är det viktigt för planeraren och arkitekten att samarbeta med andra yrkesgrupper, för att lära sig nya tänkesätt och komplettera där hennes kompetens tar slut. Det är viktigt att inse att hon inte kan vara allt för alla. Förhoppningsvis visar denna uppsats på några konkreta idéer.

De olika faktorerna

För att analysera resultatet av denna undersökning kan det alltså konstateras att en överväldigande majoritet av källorna pekar på boendesamverkan och självförvaltning som förutsättningar för social hållbarhet. Andra faktorer som utgjorde utgångsläget för undersökningen har visat sig framträda med mindre självklarhet i källorna. Detta trots min ursprungliga avsikt att fokusera på fysisk planering. I vissa fall har få eller inga belägg funnits för att bevisa de ursprungliga teserna, och jag har blivit tvungen att lämna dem för eventuella senare undersökningar. Anledningarna till detta varierar. Ibland har de varit felaktiga och förhastade – som tesen om att social hållbarhet skulle försämrats med ökande geografiska avstånd till andra samhällen. Men lika ofta misstänker jag att seriös forskning saknas eller att resultaten från denna forskning inte samordnats och är därför svårtillgänglig. Några sådana områden är andlighetens inverkan på social hållbarhet samt hur etnicitet och genus hos de boende påverkar densamma. Rikligt med forskning och exempel finns om det förstnämnda, men eftersom ämnet faller under många områden som sociologi, teologi, kulturgeografi, socialantropologi med mera kan den än så länge vara svår att nyttja för studier om praktisk samhällsplanering. Mig veterligen finns det ännu ingen litteratur som berör detta ämne ur ett planerarperspektiv. Det material jag stött på har behandlat de arkitektoniska och estetiska värden som finns i arkitektur förknippad med andlighet. Eftersom detta har fallit utanför ämnet har jag lämnat dessa källor därhän. Ett annat problem är att exempel och studier inom detta område ofta fokuserar på en viss bestämd andlig inriktning eller religion och ger därför inte utan empiriska förstudier några mer allmängiltiga svar. Det avsnitt jag skrivit om ämnet får därför snarare betraktas som en inspiration till framtida undersökningar än ett färdigt forskningsresultat. Den forskning om samhällsplanering som Enrique Penalosa, medlem i panelen om andlig hållbarhet på WUF 3 i Kanada (se källa) bedriver vid New York University kommer att småningom resultera i ett litterärt verk som förhoppningsvis innefattar något kapitel om detta. Likaså skulle en fördjupad intervju om ämnet med professor Per G Berg kunna kasta mer ljus över ämnet.

I inledningen till antologin ”Ecovillage Living” har redaktörerna delat upp boken i tre olika aspekter av ekobyli (ecovillage living): den ekologiska, den socioekonomiska och den kulturellt-andliga. Det är

intressant att låta kultur och andlighet på detta sätt smälta samman. Uppenbarligen menas inte att kultur och andlighet är enbart sidor av samma begrepp, snarare verkar de uppfattas som komplementära. I den västerländska kontexten i allmänhet och den svenska i synnerhet verkar kultur vara en faktor som är lättare att nämna i planeringssammanhang än andlighet. Enligt min uppfattning beror det inte på att kultur skulle vara lättare att definiera som begrepp än andlighet eller att den förstnämnda är lättare att planera för än den andra. Detta visar många europeiska ekobyar där man låtit andlighet och kultur smälta samman i bebyggelse- och landskapsplanering. I viss mån är detta också fallet i Hågaby. Spår av detta kan också tydas i den ursprungliga programförklaringen för Solbyn där man uttrycker vikten av ”öppenhet för andliga ting”.

Den svenska försiktigheten runt andlighetsbegreppet kan enligt min tolkning härledas till historiska faktorer. Sverige är unikt bland västerländska samhällen med en statskyrka in till postmodern tid. Den lutherska andlighet som varit och är Svenska Kyrkans inriktning och som varit dominerande är enligt min uppfattning i sig individualistisk och värjer sig mot varje form av kollektivism vad gäller religion eller andlighet. Vars och ens förhållande till sin andlighet är privat och kan inte bedömas av utomstående. I denna kontext blir det svårt att dra generella slutsatser om människors andliga behov eller hur dessa eventuellt skulle kunna tillfredsställas. Självklart måste även de senaste 70 åren av socialdemokratiskt styre ha påverkat synen på andlighet. Även om det var länge sedan SAP kunde kallas för socialister i traditionell mening, har folkhemsvisionen antagligen bidragit till kulturella föreställningar om att staten kan tillgodose de flesta mänskliga behov. I den traditionella socialismen har man ersatt de religiösa institutionerna som har sörjt för (eller misslyckats med att sörja för) befolkningens andliga behov med stat och arbetarråd. Solidaritet och gemenskap skulle ersätta andlighet som ofta sågs som ett kvasibehov. Dessa ideologiska och religiösa strömningar i Sveriges historia kan ha bidragit till att vi saknar förmågan att vara lika konkreta gällande båda begreppen.

Även i det västerländska sammanhanget bjuder andlighet på problem. En anledning är att religiösa och antireligiösa argument, vilka är starkt associerade till begreppet har använts flitigt för att rättfärdiga övergrepp som krig och folkmord. Ännu i skrivande stund är detta fallet. Detta gör frågan infekterad.

Det andra fältet där jag inte lyckats hitta tillräckliga källor för att bekräfta eller vederlägga några teorier är etnicitet och genus. Materialet som behandlar dessa ur hållbarhetsperspektiv behandlar oftast integrationsfrågor och går inte in på hur till exempel ett samhälle med kvinnlig dominans i befolkningsstrukturen fungerar eller inte fungerar annorlunda än ett integrerat eller ett mansdominerat. Som det redan konstaterats är de svenska ekobyarna även relativt etniskt homogena, vilket lämnar oss utan möjligheter till jämförande studier. Sådana studier ligger dessutom resursmässigt utanför ramen för denna uppsats. Säkert finns denna sorts information inom etnologi, genusforskning, kulturgeografi eller andra ämnesfält, men i likhet med forskning kring andlighet har jag funnit den svårtillgänglig. För planeraren eller landskapsarkitekten som har fått till uppgift att skapa boendemiljöer för till exempel nunnor, ensamstående eller lesbiska kvinnor vore resultaten för sådan forskning högst relevant och efterlyses. Palm Lindén har i varje fall ett visst genusperspektiv när hon jämför deltagandet i olika sysslor hos kvinnor och män i Solbyn. Det kan härur konstateras att traditionella könsrollsmönster råder i detta avseende. Förutom en artikel om kvinnogrupper i antologin ”Ecovillage Living” har jag inte hittat fler källor som behandlar ämnet. Detta beror säkert på att de flesta källor jag använt mig av har varit manliga, eller på att forskning om ekobyar ur genusperspektiv saknas eller är svårtillgänglig. Hur som helst har källorna inte räckt till för att skriva ett eget avsnitt om ämnet.

Vissa aspekter av social hållbarhet som befolkningsstrukturell stabilitet, grönstruktur, offentliga och privata zoner, storlek på sociala enheter, tillgänglighet och ekonomisk hållbarhet ter sig så självklara att en analys inte är relevant. Till dessa självklarheter hör enligt mig även kultur. Jag har inte heller hittat några motstridiga argument i källorna angående dessa. Det betyder inte att forskningen kring faktorerna

är färdig och empiriska modeller för hållbarhet existerar. Snarare att dessa komponenter har sin självklara plats i hållbar planering. Tillsammans med andra aspekter som jag valt att lämna utanför denna studie kan de utgöra en stomme i hållbar planering, en checklista för planeraren. Detta föreslår också Per G Berg i boken *Living Dreams* och delar upp dem i sju olika huvudgrupper som han kallar för resurser. De sju resurserna är fysiska, ekonomiska, biologiska, organisatoriska, sociala, historiska och estetiska.

Till slut är det på sin plats att kommentera den roll som permakulturprinciper spelar i socialt hållbar planering av ekobyar. Jag finner det förvånande att ingen av de källor som kommer från forskare, arkitekter eller planerare nämner denna som en faktor i sitt arbete. Snarare är det i antologin "Ecovillage living" som detta ämne behandlas med entusiasm. Samtliga intervjuade uttryckte dock ett flyktigt intresse för principerna. Kanske är det så att permakultur upplevs för folklig för att akademiker ska låta sig mer än bara inspireras av den. Andra anledningar till ointresset, som inte verkar delas av boende i ekobyar, diskuteras i avsnittet i teoridelen av denna uppsats. Permakultur är intressant av två anledningar. För det första har den beröringspunkter med flera av de aspekter som behandlas i denna uppsats, som odling, zonerings, kultur och andlighet. För det andra används den redan flitigt i större och mindre skala av de boende själva. Kanske värjer sig planerare och arkitekter sig mot dylika helhetsideologier i en tid av individualism, dock vore det önskvärt med åtminstone en kritisk debatt om ämnet.

Diskussion

Jag hoppas att läsaren genom sina förkunskaper och genom denna uppsats övertygats om att ekologisk och social hållbarhet är att föredra framför den hittillsvarande utvecklingen. Då kanske frågan väcks varför det inte görs fler seriösa försök att uppnå detta i nybyggandet av bostäder och i upprustningen av gamla områden. Varför trycker inte arkitekter och planerare hårdare på hållbarhetsaspekter och ställer krav på de projekt de medverkar i? Varför låter vi några eldsjälur sköta argumenteringen och nöjer oss med att betrakta deras arbete som radikalt och udda medan vi alla borde dra vårt strå till stacken? Varför kräver inte konsumenterna hållbara produkter på bostadsmarknaden? En anledning är förstås kunskapsbrist och slentrianmässiga beteendemönster. Krister Wiberg kallar det för människans naturliga tröghet inför förändring. Vi är bekväma med det gamla även om vi vet att det inte fungerar, och vi behöver bli ordentligt uppskrämda för att klara av att ändra på något. Wiberg beskriver en sådan omskakande upplevelse när han under oljekrisen 1972 läste en rapport som målade upp det framtida resultatet av vårt bristande ansvar för miljön. För mig blev några dokumentärer i slutet på 1980-talet som avhandlade miljögifter, skogsdöd och djurindustri en sådan väckarklocka. Slöheten borde således egentligen vara relativt lätt att åtgärda om den bara berodde på behovet av chockbehandling.

Wiberg pekar på en till anledning till att miljövänliga och ekonomiska tekniker inte hittills fått någon större spridning. Deras genombrott skulle nämligen innebära ett hot mot vårt nuvarande resursslöseri, vars andra sida är konsumtion. Om vi sparar in på energi, livsmedel, konstgödsel och annat innebär det en ekonomisk förlust för vissa företag. Dessutom blir byggprojektet dyrare i konstruktionsskedet vilket drabbar byggentreprenörens ekonomiska intressen. De flesta företag är alltså inte intresserade av att bygga för resurssnålare förvaltning. Om de boende (konsumenterna) fick mer makt i planeringsprocessen skulle bostäder och bostadsområden bli betydligt mer hållbara, eftersom de boende är intresserade av förvaltningsskedet, menar Wiberg.

Till detta kommer enligt honom att information från media om konsekvenserna av vårt levnadssätt överröstas av medvetet riktad motinformation som ständigt övertygar oss om att det kommer att fungera en stund till. Vi behöver inte agera riktigt ännu. Trots att denna information nästan aldrig är rationell eller seriöst underbyggd med fakta har den hittills haft övertaget på grund av minst två

anledningar. För det första vädjar den till vår önskan om att vara trygga, och trygga känner vi oss ”när allt är som vanligt”, även om det inte är bra. Detta är vår naturliga tröghet. För det andra är den missledande informationen kvantitativt överlägsen. Om vi bombades med de sociala och ekologiska konsekvenserna av vårt handlande med frekvensen hos dagens reklamflöde skulle det kanske inte ta mer än några veckor att skaka om de flesta av oss.

Sociomateria

I sin forskning om ekobyarna Solbyn och Myrstacken använder Karin Palm Lindén begreppet sociomateria. Sociomateria består av alla artefakter och skapade miljöer vi har omkring oss. Således blir skillnaden mellan sociomateria och annan materia enligt min tolkning att sociomateria är påverkad av mänsklig tanke eller handling. Vi kan ganska lätt innefatta vanliga artefakter i begreppet sociomateria – Palm Lindén använder sig av gaffeln som ett exempel. Men för planerare och landskapsarkitekter blir också det vi inte väljer att ändra på sociomateria. Så fort vi bestämt oss för att inte spränga bort en naturlig kulle eller låta ett område förfalla utgör detta beslut att ”inte handla” också en handling som påverkar materia den riktas mot och dess omgivning. Därigenom skulle jag vilja utvidga begreppet till att innefatta all materia som påverkats av mänsklig avsikt i form av tanke, handling eller icke-handling. Ett personligt upplevt exempel på detta är bostadsbolagens beslut att låta bli att tillhandahålla skälig sophantering i vissa områden som till exempel Rosengård i Malmö. De överfulla containrarna på gatan kombinerade med vinden förorsakad av höga byggnader och givetvis nyfikna fåglar ger sociomateria i form av färggrann plast, kompost, begagnade blöjor med mera som dekorerar blomsterplanteringar, gator och lekplatser. Ett annat beslut att tillgodose de boendes behov av sophantering hade gett upphov till annan sociomateria, nämligen skräpfria offentliga och halvprivata ytor.

Syftet med att använda sig av begreppet är att sociomateria alltid berättar något för oss, emedan dess budskap kan vara dolt eller uppenbart. Sociomateria berättar för oss hur vi som brukare, åskådare eller ägare av den bör tänka, agera och reagera. Sociomateria är en uppmaning från en avsändare – eller egentligen flera. Dels är den en reflektion över hur upphovspersonen uppfattar att mottagaren ska agera eller tänka. Men eftersom en artefakt eller annan sociomateria svårligen kan vinna någon bred publik utan att uttrycka en kollektiv vilja (eller, som i Rosengård – exemplet, en ovilja, en passivitet) från en maktelit eller från samhället i stort är den också ett uttryck för de normer som denna grupp uppfattar att mottagaren bör tänka eller handla efter. Sociomateria som skapas i subkulturella sammanhang och som saknar stöd hos en bred majoritet eller hos en maktelit får således sällan någon utbredning och produceras i enstaka exemplar. Utifrån detta kan vi analysera vilka budskap – offentliga och dolda – olika sociomateria ger oss. I Palm Lindéns exempel med gaffeln är det officiella budskapet ett hjälpmedel att äta med, ett praktiskt vardagsredskap. Sett ur ett mer rationellt och brett perspektiv kan vi enligt henne dock konstatera att det är mer praktiskt och naturligt att äta med händerna. Det dolda, bakomliggande budskapet bakom gaffeln är att ett naturligt och spontant sätt att förhålla oss till mat är förkastligt och att vi bör kontrollera vår längtan efter att njuta av en måltid. Gaffeln är en symbol för den civiliserade människans kontroll över de naturliga behoven. Den är ett redskap för underkastelse. Alltså menar Palm Lindén att sociomateria har ett yligt budskap och ett dolt, man kan säga att den är ”skenhelig” och att vår uppgift är att avslöja dess verkliga budskap och ta ställning till det.

I exemplet Rosengård är det officiella budskapet synonymt med det massmediala. Det vill säga att bostadsbolagen ”gett upp” vad gäller området och dess invånare och att ansvaret för den utmålade (och inte alltid sanningsenliga) bilden av social misär ligger någon annanstans. Bolagen kan helt enkelt strunta i sophanteringen tack vare denna samhälleliga överenskommelse om de boendes hopplöshet.

Det dolda budskapet som jag uppfattar är förknippat till symboliken kring sopor. I den västerländska kulturen, (tack vare att vårt samhälles kretslopp varit brutet så länge) representerar de det kasserade, det oanvändbara, slutstationen för en produkt. På detta sätt berättar den grälla plasten i rabatten varje dag för den boende, det vill säga brukaren av sociomateria, vad hon bör tänka om sig själv, om sina grannar och om sitt bostadsområde. Och om vad andra tänker om henne. Hon, liksom de flesta människor, identifierar sig ju med sitt bostadsområde (se avsnittet om kultur). Denna sociomateria blir till ett pedagogiskt verktyg i införlivandet och bevarandet av maktlöshet, myter och sociala hierarkier i landet Sverige. Det är ett effektivt verktyg som går hem även hos den som förstår svenska bristfälligt.

Men låt oss återgå till de frågor som ställdes i början av diskussionsavsnittet. Enligt Palm Lindén är ett av svaren de berättelser som vi hör från vår sociomateria. En vattenklosett berättar för oss att vi har råd med att blanda våra fekalier i dricksvatten medan andra törstar ihjäl. Detta är den motinformation som motsäger den information vi läser i tidningarna om miljökatastrofer. När vi går ut kanske vi möts av en parkering eller en trafikerad bilväg. De berättar för oss att bilen är en av de viktigaste artefakterna man kan äga. Det viktigaste är ju det som ges den mest framträdande platsen i ett samhälle. Arealmässigt och planeringsmässigt har bilar en större prioritet än barn, natur och socialt umgänge. Sociomateria blir en av de viktigaste förespråkarna för en ohållbar livsstil. Så länge vi omger oss med denna sociomateria har vi bokstavligen ”hela omgivningen mot oss” i vår strävan efter förändrad livsstil.

I en ekoby kan artefakter och skapade miljöer (sociomateria) berätta något om sina användare och de krav som ställs på dem. Kolonilotterna berättar att de boende ska vara intresserade och ganska kunniga om odling och detta drar till sig en viss sorts personer och avvisar andra. Hur husen utformats berättar om hur vi förväntas leva (oftast antingen i par, kärnfamiljer eller ensamstående), vilken sorts ekonomi vi förväntas ha och vad vi ska tycka är rätt sorts miljöengagemang. Att en ekoby kan utformas på olika sätt beroende på vad man tycker är viktigt blir tydligt vid jämförelsen av Wibergs och Gunthers olika sätt att närma sig uppgiften. Medan Gunther betonar att de boende inte behöver vara intresserade av odling, utan att den lokala maten bör komma från en bonde i närheten betonar Wiberg vikten av kolonilotter. Medan detta exempel inte behöver betyda att de två förhållningssätten strider mot varandra – man kan ju ha både kolonilott och samtidigt köpa mat från en lokal bonde – så visar de på olika inställningar i vad man tycker är viktiga hållbarhetsaspekter. För att ta ett annat exempel så förespråkar Gunther vedeldning, eftersom den kan minska koldioxidmängden i atmosfären genom att man producerar kol som man sedan gräver ner. Mot detta ställs Wibergs övertygelse om att välisolerade lågenergihus är den bästa lösningen. I de exempel jag har stött på hittills har Wibergs synsätt varit den dominerande, vilket är naturligt. Inte därför att hans ståndpunkt nödvändigtvis är varken bättre eller sämre än Gunthers utan av den enkla anledningen att han som arkitekt har möjlighet att inta en tongivande roll. Enligt min slutats avslöjar detta att man genom produktion av en viss sorts sociomateria kan reproducera en likriktad bild av vad en ekoby kan innebära. Detta ligger sedan till last när ekobymodellen ska bli ett realistiskt alternativ för alla. Folke Gunther kritiserar ekobymodellen för att hittills vara en arkitektprodukt mer än ett verkligt hållbart alternativ. Mot detta ställs till exempel Krister Wibergs och Per G Bergs yrkeslivslånga strävan att skapa hållbara bostadsområden. Om att arbetet som dessa pionjärer inom arkitekt- och planerarkären utfört har resulterat i mycket positivt, råder inga tvivel. Gunthers kritik bör snarare ses som en påminnelse om att det inte är dags att luta sig tillbaka och vara nöjd. Det är lämpligt för den medvetne arkitekten eller planeraren att ständigt ifrågasätta sina teser och värja sig mot förälskelsen i ett varumärke som hon själv varit med om att skapa.

För att återknyta till diskussionen om sociomateria är min slutsats att för att erbjuda hållbart boende för alla behöver vi omdefiniera – eller kanske snarare avdefiniera - hållbarhetsbegreppet. Hållbarhet kan inte knytas till vissa sorters sociomateria, eftersom den då kommer att vara bunden till vissa samhällsgrupper. Vi behöver helt och hållet komma ifrån polariseringar som ”high tech – low tech”,

”hippt – töntigt”, ”alternativt - mainstream”, ”design – massproduktion”, ”dyrt – billigt”, ”svennigt – blattigt”, ”urbant – ruralt”, ”Nord-Syd” och så vidare. Vad som behövs är att alltid, i skapandet av varje område, miljö eller artefakt ställa oss frågan ifall denna kommer att bidra till social och ekologisk hållbarhet. Detta måste ske både utifrån dess praktiska användningsområde och utifrån dess inneboende identitet som sociomateria. Om svaret blir nej bör vi avstå från att producera den eller byta ut den mot en hållbar produkt. I detta kan landskapsarkitekter och planerare spela en allt större roll om de, som diskuterades tidigare, förmår att omdefiniera och utvidga sin yrkesroll och samtidigt utöka samarbetet med andra yrkes- och lekmannagrupper.

Källförteckning

Publikationer

Berg, Per G; Cras-Saar, Margaretha; Saar, Martin: *Living Dreams – Om ekobyggande, en hållbar livsstil* ISBN 91-86896-38-5

Anna Brodin: *Mysigt men marigt – Om det sociala livet i ekobyar*, (C-projekt i journalistik, Södertörns folkhögskola)

Byggeforskningsrådet: *Solbyn före inflyttningen - Tillkomst, inflyttning och befolkning. R10:1990*

Falkheden, Lena: *Lokalområdet som strategi för hållbar stadsutveckling – Fallstudier av tre danska exempel*

Jackson, Hildur; Svensson, Karen: *Ecovillage living – Restoring the Earth and Her people* ISBN 1-903998-16-6

Mollison, Bill: *Permaculture - A Practical Guide for a Sustainable Future* ISBN 1-55963-048-5

Palm Lindén, Karin: *Ekologi och vardagsliv – En studie av två ekobyar*, (forskningsrapport finansierad av Byggeforskningsrådet (BFR 930237) samt Avfallshanteringsrådet (AFR 178/93) mfl. 1998)

Stefan Edman: *Bilen, Biffen, Bostaden – Hållbara Laster, Smartare konsumtion. Statens Offentliga Utredningar 2005:51* ISBN 91-38-22369-4, ISSN 0375-250X

Intervjuer

2008-01-07 Helga Aldegård, boende i och initiativtagare till Solbyn. (Ej återgiven som bilaga)

2008- 03- 07 Per G Berg (professor vid SLU i hållbar samhällsbyggnad boende i ekobyen Hågaby

2008- 03- 11 Folke Gunther, systemekolog vid Lunds Universitet

2008- 03- 13 Krister Wiberg, arkitekt för ekobyarna Solbyn och Toarp.

Hemsidor

<http://gen.ecovillage.org> 2008-01-22: Global Ecovillage Network

<http://www.iisd.ca/ymb/wuf3/html/ymbvol125num6e.html> 2008-04-19: WUF 3 Spirituality Roundtable se bilaga

<http://www.carlslundsgard.se/Jordhusen.htm> 2008-04-19: Jordhus i Steninge

<http://www.loretto-areal.de> 2008-04-19: Loretto, stadsdel med blandad bebyggelse

http://www.oekosiedlung.de/franzoesisches_viertelstudienarbeit.pdf 2008-04-19: Studentarbete om Französisches Viertel, stadsdel med blandad bebyggelse

<http://www.larche.org> 2008-04-19 L'Arche - rörelsens hemsida

Filmer

Mollison, Bill: *In grave danger of falling food*

Norberg, Helena: *Learning from Ladakh*

Holzer, Sepp: *Farming with Nature*

Övrigt

Studieresa, ”Den Hållbara Staden” med Sveriges Arkitekter, oktober 2005

Bilagor

Samtal med Per Berg 2008- 03- 07

Bakgrund

Per Berg är professor i uthållig samhällsbyggnad vid institutionen Stad Och Land på SLU. Han har även varit med i boendegruppen för ekobyen Hågaby i Uppsala sedan starten 1987 och skrivit en bok som behandlar Hågaby och en ekoby i Stockholm som heter Understenshöjden. ("Living Dreams").

Samtalet

S: Berätta lite om hur ni planerade för social hållbarhet i Hågaby.

P: Vi började med att göra en ostrukturerad enkät till de 13 familjerna som var med i början av processen. Frågan var "Vad är en ekoby för dig?" Utifrån svaren utarbetade vi sedan en mer detaljerad enkät som tog upp mer specifika frågor som "Hur viktigt är det med kollektivt boende?" och "Hur utforma balansen mellan det kollektiva och det privata?".

Eftersom man går igenom en mångårig process där man planerar och arbetar tillsammans så får man träning i gruppprocesser, demokrati och att man lär sig att ta hänsyn till andra. Detta ger sedan en bra grund för fortsatt gemenskap i ekobyen. Det har funkat i Hågaby och vi har en stark gemenskap.

S: Hur många av de ursprungliga 13 familjerna är kvar idag?

P: 5 av 13 familjer är kvar.

S: Hur stort är Hågaby?

P: 22 hushåll, förutom hyresrätterna.

S: Berätta lite mer om processen.

P: Vi blev i början uppmuntrade från stadsdelens sida att söka mark utanför stan, men i början av 90-talet fick Uppsalahem en hållbarhetsknäpp, och vi fick Håga, som vi hade önskat oss från början.

S: När blev det klart?

P: 1995.

S: berätta lite mer om utformningen av byn. Jag är intresserad av hur man planerade rent fysiskt för social hållbarhet.

P: Hågaby utformades av en arkitekt och en landskapsarkitekt i samarbete, och detta tycker jag är viktigt för att integrera båda perspektiven.

Rent konkret planerades det för social hållbarhet till exempel genom att vi har privata sfärer som är måttfulla, "lagom" stora. Utan privata sfärer blir det konflikter, det ser man idag i många sk.

miljonprogramsområden. Grannarna sneddar precis utanför köksfönstret, barnen leker på gräsmattan precis utanför – det blir för mycket. Vi ville ha en privat och en halvprivat zon och likadant en halvoffentlig och offentlig.

Vi ville också ha mötesplatser vid de gemensamma vägarna, både inomhus och utomhus. Själva byvägen är ju en mötesplats, innergårdarna också, liksom brevlådorna och tvättstugan. De goda idéerna till detta fanns i enkäterna vi gjorde i början.

Vi bestämde oss tidigt att ”det ska vara möjligt för vem som helst att samarbeta med vem som helst – men det är frivilligt.” Man ska inte tvingas möta alla om man inte vill. Dock finns det vissa sysslor som måste göras. Vi upptäckte att folk har bra och dåliga perioder, och vi lärde oss att utnyttja energin när den finns och ha överseende med dipparna. Man behöver ta hänsyn till dynamiken. Olika grupper har också resurser på olika sätt. Till exempel kan ensamstående mödrar passa småbarn, men inte komma loss från barnen.

Under förhandlingarna tog vi ut oss i turordning genom att gå på möten, det var 100 000-tals beslut att ta. Vi upprättade en tidsbank för dem som ägnade tid att föra fram processen.

S: Berätta mer om zoneringsen.

P: I Hågaby har vi 4 olika sociala zoner: Privat, halvprivat, halvoffentligt och offentligt.

Den privata zonen är insynsskyddad, med berså eller plank. Detta är där man kan bara vara i fred eller umgås med familjen. Helst ska folk inte ens kunna titta på en.

Sedan finns en halvprivat zon som är inhägnad med staket eller annat, som en markering och utanför den finns en halvoffentlig zon för 3-5 hushåll. Detta är en gemensam ”privat yta” där man kan träffa de närmaste grannarna, ha grannskapsfester mm. Alla som har en ”connection” till någon av de boende är välkommen att vistas i den halvoffentliga zonen.

De privata och halvprivata zonerna befrämjar också grannkänslan eftersom man ”vågar och orkar” prata med varandra. Man vet att man kan dra sig undan när man vill och att grannarna inte kommer för nära. Detta var en erfarenhet vi gjorde i Gottsunda (miljonprogramsförort med hyresrätter i flervåningshus). När vi införde inhägnade uteplatser till lägenheterna på bottenvåningarna, så blev det mycket mer liv och kommunikation mellan grannarna. Innan vi gjorde detta sprang oftast grannbarnen precis utanför vardagsrumsfönstret och då orkade man inte umgås. Det blev för nära, för mycket.

Byvägen som går genom Hågaby och slutar vid Hällen är en offentlig zon, likaså torget. Det är viktigt att det finns offentliga zoner där alla är välkomna, som signalerar att detta är ingen ”Gated Community”, det finns insyn och kontaktytor med resten av samhället.

Alla dessa ytor behövs i alla samhällen, det är svårt att vara social annars. I miljonprogrammet till exempel har man ibland gjort usla lösningar.

S: Vilka lärdomar har ni fått angående den sociala hållbarheten?

P: Vi har ibland fått sätta upp höga staket för att skydda från insyn. Vissa hus står så att bilar kan lysa direkt in i vardagsrummet. Detta gäller också mellan grannar. Husen står i vinkel och de innersta

behöver skärmas av.

Vi hade också planerat att komposten och brevlådorna skulle bli mötesplatser, men så har inte blivit fallet. Det är särskilt ödsligt vid komposten. Kanske är det så att man inte riktigt vill mötas medan man utför de här sysslorna...

S: Man kanske gör dem vid olika tillfällen eller när man har lite bråttom?

P: Ja, kanske. Däremot är affären, Centrum och tvättstugan socialt drivande. Och bystugan förstås.

S: Berätta lite mer om den.

P: Innan vi fick marken i Håga hade vi planerat en samlingslokal på 300 kvm, och nu har vi 30 kvm. Men det är helt perfekt, eftersom vi har Hågasalen. Det är mycket som händer i stugan. Barn sover över, möten, besökare, vinprovning, utökade barnkalas... Förra säsongen hade vi några som odlade grönsaker på vår mark och då höll de till i bystugan. Det blev en del knorr...

På Understenshöjden byggde de först ett skal för en bystuga och sedan tog de betalt för visningar. Efter nåt år hade de råd att inreda, det blev riktigt fint faktiskt.

Eftersom gemensamma grejer alltid slits, så finns det ibland alltför rigida regler så att ingen vågar använda grejerna. Men hur pass bra ett gemensamt utrymme sköts beror faktiskt också på placeringen. Vår bystuga står offentligt, vilket gör att den sköts bättre. Vi hade en annan erfarenhet av en lokal som lånades ut till några ungdomar från Hågaby. Lokalen låg undanskymd med ingången från en lastkaj. Ganska snart ballade verksamheten ur där och det slutade med att några killar kissade på golvet. Så var det slut med den verksamheten. Sådana problem har vi aldrig haft med bystugan, trots att ungdomarna lånar den.

För att sammanfatta om lärdomar på vägen så har vi lärt oss mest av andra ekobygrupper och av varandra. Den största visdomen är den som kommer inifrån, "känslan hos gruppen". Man måste känna sig fram, det är nästan viktigare än olika rationella teorier.

S: Finns det fler faktorer i fysisk planering som kan främja social hållbarhet?

P: Det är viktigt med rätt storlek på hus också. Om man har bostadsrätter så har man oftast 5-10 år på sig att fundera på vad man vill ha för nåt, och då blir flyttfrekvensen lägre när man flyttat in. Eftersom man jobbar några år först innan man skaffar bostaden hinner man stabilisera sig med familjen eller skilja sig.

Uppsalahem gjorde så med hyreslägenheterna i Hågaby att de boende hade 2 år på sig från inflyttningsdatum att byta lägenhet inom Hågaby. De behövde alltså inte ställa sig i kön igen, utan fick gå före, eftersom de redan bodde i området. På den tiden hann man kanske skilja sig eller kom på att man inte kunde bo på nedre botten eller vad det nu var. På det sättet får man ingen omsättning trots att folk flyttar och då undviker man slitningar i gemenskapen.

Om man planerar ett estetiskt attraktivt område med grönska, möjligheter till kulturutövning och gemenskap bidrar det till att flyttfrekvensen minskar.

I Gottsunda var flyttfrekvensen 10-20% per år och det är katastrof. Barnen vågar inte knyta kontakter i rädsla för att deras kompisar ändå ska flytta snart igen och det blir allmänt otrygg stämning. Vi gjorde några enkla grejer på vår gård när vi bodde i Gottsunda (Syftar till Per och hans fru Susan). Jag hade en cykelkärra och jag körde barnen i den och Susan gjorde utflykter till skogen. Detta gjorde att folk började prata med varandra och utflyttningstakten minskade radikalt.

S: Vad anser du är en bra flyttfrekvens för att det ska vara socialt hållbart?

P: 0-2% är för lite, eftersom det då blir en alltför massiv omflyttning vid generationsskifte. 2-5% är bra. Med folk kan man tänka lite som man tänker i stadsplanering. God stadsplanering är att lägga till några hus då och då så att grannskapet kan assimilera dem sakta.

Har du läst Antonio Dimitri?

S: Nej...

P: Han har gjort ett planeringsindex för social hållbarhet. Det är viktigt med att man känner igen folk i sitt område. Många svaga relationer mellan folk skapar starka grannskap. Han skriver också om att ifall ett bostadsområde har ungefär samma socioekonomiska sammansättning som det omgivande samhället så kan det betraktas som en barometer för social hållbarhet. Annars är det segregation, vilket alltid innebär att området kommer att ha sina specialintressen mot det övriga samhället.

I Hågaby behövs fler studenter, invandrare, äldre. Men det börjar arta sig. Det är bra att vi har hyresrätterna som Uppsalahem har miljöanpassat, och där det är möjligt för normal- och låginkomsttagare att bo. Hade de rivit husen och byggt nytt som de planerade från början så hade det inte blivit så. De har också lite högre omsättning än bostadsrätterna vilket ger bra tillgång till barn.

I och med att vi har ett bostadsområde som känns tryggt och har lagom omsättning så blir det också möjligt för barnen att vara "allas barn". Detta var något vi också bestämde oss för från början, att alla vuxna säger ifrån på en gång om de märker något fuffens. Grannskapet är starkt och man känner att man vill satsa, man vill engagera sig för att det ska vara bra.

Det är också viktigt att planera för kultur (till exempel för teater) om man vill få det socialt hållbart. Man kan säga att kultur är att skapa "systems of shared meaning". Ett exempel på detta är skolans kulturarrangemang. Vi har en pjäs som repas in och spelas av åttondeklassarna. Ibland är barnen i de här klasserna likgiltiga mot varandra i sjuan, men teatern hjälper barnen över tröskeln till att se varandra och ta hänsyn. Och barnens bidrag ger till det stora hela.

20% av de som går i skolan i Håga bor i Håga, det är en bra procent. Skolan behöver vara öppen för alla, men det lokala får inte bli för dominant, då kan det bli en sekt. Det lokala får inte bli den enda världen. Skolan behöver bry sig om både lokalsamhället och det omgivande samhället.

Likadant är det för hela ekoby. En ekoby måste ha kontakt med staden, om den är en förort. Inget samhälle mår bra av att bli alltför självständigt.

Åt andra extremhållet har vi sovförorten där alla pendlar och man åker bara hem och sover. Ett sådant samhälle blir för "öppet", man känner inte varandra och lokalsamhället funkar inte. Nu blir det dessutom ännu mindre vits att bygga så när oljan tar slut. I sådana samhällen blir de äldre isolerade och

familjerna har endast tid till att pendla. Dessa kan kompletteras med så kallade bandförorter som blir en länk mellan bebyggelser.

S: Finns det fler aspekter att ta hänsyn till vad gäller social hållbarhet?

P: Sen är det det här med ekonomisk hållbarhet, förstås. I Hågaby har kostnaderna för hyresrätterna stigit nu, men folk värderar platsen så pass att de stannar. I vissa områden tycker man inte att det är värt att stanna trots att det är billigt.

Ekonomisk hållbarhet är att:

- Bygga om (istället för att bygga nytt)
- Bygga kvalitet (som håller)
- Bygga för förvaltningsskedet (istället för byggskedet)
- Bygga noggrant (istället för fort)
- Självbygga (blir noggrant och billigt samt att man får en känsla för huset)

Sådant som sparar energi, sopmängder, vatten, mm är värt att satsa på rent ekonomiskt eftersom man snabbt tjänar ihop pengarna i förvaltningsskedet.

Inget av det här gör man idag, utan man gör helt tvärtom.

Man skapar också social hållbarhet genom att använda grönstruktur som byggelement (inte som ett tillägg i slutskedet). Grönstruktur ger en känsla av stolthet och värdighet till den som bor i området. ”Mitt område är fint”. Den erbjuder också mötesplatser.

När vi förtätar städer tenderar vi att räkna hus, vägar och torg som nyttigt. Men vi behöver räkna det gröna som nyttigt!

Jag brukar prata om 4 nivåer av grönska, varav alla är nödvändiga: Entrégrönskan och gårdsgrönskan ger den där dagliga känslan av stolthet för sitt. Sedan behövs en lokal ”vildmark” i form av en skogsdunge, en ängsplätt eller ett koloniområde. Tills slut behöver man rimlig tillgång till vildmarken i form av en möjlighet att ta sig dit. I vissa områden kanske folk är rädda för den vilda naturen och då får man kanske tänka i form av trädgårdar.

Samtal med Folke Gunther 2008-03-11

Bakgrund

Folke Gunther har forskat i både systemekologi och humanekologi vid Lunds Universitet. Allt började 1974 när han tillsammans med sin fru blev självförsörjande ekologisk bonde i Skattungbyn. Efter 8 år flyttade de till ett stort bruk i Småland, men flyttade snart vidare till Skåne. På senare år har han drivit ett eget företag som arbetar med samhällsplanering med ekosystem som förebild och just nu är han mest engagerad i byggandet av reningsanordningar för grävatten.

Samtalet

Ekobyar var populära redan på 1980-talet och Folke berättar att han då gjorde en undersökning om hur pass ekologiskt hållbara dessa var egentligen. Enligt honom kunde dessa lika gärna kunnat kallas för sociobyar. Han fann att de ofta hade en stark och väl genomtänkt social struktur, som fattades i den gängse planeringen. Däremot var de inte vidare ekologiskt hållbara.

F: Arkitekter är ofta benägna att dra ekologi längs med husväggarna eller längs med staketet. Men man måste ta hänsyn till hela systemet, annars blir det ju inte ekologiskt hållbart.

Ett av de största problemen, förutom klimathotet är sättet att hantera växtnäringssämnen. Man importerar en massa grönsaker från andra länder till oss i Lund till exempel och efter att de konsumerats lämnas restprodukterna (urin och fekalier) på 10 mils avstånd från staden där de ackumuleras i en ring med 10 mil i diameter. Detta kallar jag för HEEP- effekten. Där växtnäringssämnen ackumuleras blir det ju övergödning av marken, och oftast lägger man inte dem där de skulle gjort nytta, dvs på åkern. Samtidigt utarmas odlingsmarkerna i de producerande länderna och man tvingas till konstgödning.

Det onödiggaste med hanteringen av restprodukterna är att man först blandar dem med uppvärmt dricksvatten för att sedan i en mycket komplicerad process försöka separera dem igen. Om urin och fekalier inte hade blandats i vattnet hade man sluppit detta.

I de första ekobyarna hade man mulltoaletter, men dessa blev enligt mig ganska styvmoderligt behandlade. Som i Solbyn fick man klättra ner med en hink för att tömma dem, och många orkar inte med detta. Så blev också en del mulltoaletter utbytta mot vattenklosetter.

S: Kan du berätta lite mer om din undersökning?

F: Ja. Alla mogna ekosystem är uppbyggda så att de grovt sett innehåller tre sorters organismer: producenter (växter), konsumenter (djur) och återvinnare (nedbrytare). Återvinnarna är de som återställer näringsämnen så att de duger till växtnäring igen. Så kan växterna använda dem och bli till föda för djuren...

Återvinnare är en förutsättning för livet på land, och detta är en allmän struktur för mogna ekosystem. Men vi har rätat ut systemet, så att det endast innefattar producenter och konsumenter. Vi har helt enkelt skapat ett omoget ekosystem. Cirkeln blir bruten och systemet blir öppet så att växtnäringen rinner ut i ena änden. Detta gör oss beroende av konstgödsel.

Men fokus i de första ekobyarna var som sagt på husen. Man kan inte ha ett ekosystem i ett hus, det behövs även 0,2 ha mark per person för odlingar. Dessa 0,2 ha som jag använder för min försörjning finns nånstans även idag (i Costa Rica eller Sydafrika till exempel), men det förnuftiga vore att ha marken inom synhåll från huset så att man kan hämta maten och återföra restprodukterna smidigt.

De som bor i byn kan vara delägare i jordbruket och beställa direkt från jordbrukaren, vilket sparar på transportkostnader och mellanhandskostnader och ger alltså jordbrukaren högre lön. Dessutom skapar detta större mångfald i odlingen och vi slipper undan monokulturjordbruket. Detta kortsluter marknaden och affärer och transporter får inte sitt.

Ekobyar kunde planeras in i 10-milsringen där man vanligtvis dumpar sitt slam och där kunde vi ha ekologisk odling. Men man planerade inte så här i de första ekobyarna, och jag brukar kalla dem för första generationens ekobyar.

För övrigt definierar Folke ekobyar på följande sätt (utdrag ur ett mail):

1. First generation of ecovillages

Well functioning social structure. Energy saving installation, advanced architecture, some home-growing of vegetables. Composting or source separating toilets. Ingenious energy systems (as solar panels and the like) (I.e. The villages saves energy and improves its local environment)
Most of the villages studied were of this type.

– Second generation eco-villages

The above, *plus* a supporting agriculture that provides most of the food and takes care of the nutrients for recycling, grey water purification and recycling. (I.e. The village takes part of and improves the material flows of its vicinity and eliminates the need for distant support)
This happened in very few of the studied villages and not to a large extent.

– Third generation eco-villages

The above, plus that the existence of the village improves the local ecosystem and makes it more mature. This happened in none of the the studied examples. One example could be pre-modern Ladakh.

F: Rydebackeby i Göteborg var menad att bli en andra generationens ekoby, men jag vet inte hur det funkar i praktiken. Det finns också en ekoby utanför Linköping som jag för tillfället glömt namnet på ... men där har jordbrukaren tagit initiativet.

Det är den livsstilen man haft i flera hundra år och så lever man fortfarande i många u-länder. När man upptäcker att man gjort fel får man gå tillbaka, och det har blivit så här bara för att vi hade billig energi. Men nu är det snart slut på det.

Ekobyarna som jag studerade var sociologiska mästerverk men man var inte ekologiskt seriös. Det fanns lite kolonilotter där man lade sin mulltoilet i bästa fall, men då har man ju handlat sin mat i huvudsak någon annanstans och man får HEEP- effekten.

S: På vilket sätt är social hållbarhet och ekologisk hållbarhet nödvändiga för varandra?

F: Om man inte har ekologisk hållbarhet är det kört och så småningom har vi inget samhälle att ha

social hållbarhet i. Den sociala strukturen ingår i själva ekosystemet, det är ett typiskt holarkiskt system. Om man jämför detta med kroppen – som är ett holarkiskt system – så har man en cell som ingår i ett organ som ingår i kroppen som ingår i ett ekosystem... Ingenting är viktigare än det andra, snarare ingår allt i varandra och allt är nödvändigt.

Alla organismer har en funktion i ett ekosystem och det kan vara en negativ, neutral eller en positiv funktion. Antingen tär man eller så gör man ingen skillnad eller så gör man en liten skillnad till det bättre.

Har man en negativ inverkan på ett ekosystem, så blir det inte mycket kvar eftersom man har knapat klart på sin del, sen är det slut. Naturvårdsverkets mål är att vi ska bli neutrala för omgivningen, dvs att det ska gå på ett ut. Men det är väl bäst att ingå i strukturen tycker jag, att det är lite bättre att ha oss i ekosystemet än att inte ha oss. Detta är poängen för de flesta populationer av organismer.

Om vi kan ha sådana strukturer så blir det bra att ha människor i ekosystemet, vilket är den praktiska innebörden av tredje generationens ekobyar. Nästan alla primitiva folk har hittat någon grej som gör att de bidrar till ekosystemen. Mitt favoritexempel på detta är Ladakh. Kallöken, lite vatten. Men de kom på att om de kunde få vatten från smältis uppe i bergen att rinna i kanaler och leda in det på marken, så kunde de bo där. Det blev frodigare och större biologisk mångfald i ekosystemet. De hade god social standard och inga föroreningar tills vi började hjälpa dem...

S: Jag tror jag har sett filmen "Learning from Ladakh"...

F: Just precis. Se gärna om den till den här uppsatsen. När utvecklarna kom hade ladakhierna inga pengar och alltså ansågs de leva i extrem fattigdom. Men de hade det materiellt och socialt bra och kunde försörja sig. Nu har de BNP och med det fattigdom, kriminalitet med mera.

Den tredje generationen av ekobyar betyder alltså att normal daglig verksamhet bidrar till ekosystemen. Som det är nu så tär vår dagliga verksamhet oerhört på ekosystemen.

Om vi tittar på unga bakterier och virus som Ebola och HIV så är de nyinflyttade och har inte lärt sig att umgås med människor och alltså tar de död på oss, till skillnad från urgamla bakteriekulturer som tarmbakterier och hudbakterier. De är antingen neutrala eller nyttiga, alltså får de vara i fred för oss och vi vill till och med ha dem i våra kroppar. Man kan alltså se de olika funktionerna som faser också. Först kommer negativ, sen neutral, sen positiv.

S: Men vi har ju gått från att vara nyttiga till att vara destruktiva för ekosystemen...?

F: Ja, just nu har vi halkat fel på grund av billig energi. Men det går över när den tar slut. På grund av detta har vi hur som helst alltför mycket koldioxid i luften vilket ju orsakar klimatkaos. Det enda sättet att reducera koldioxid ur luften som jag vet är att konservera det i träkol och gräva ner det i marken. På detta sätt kan man värma upp hus och egentligen reducera koldioxidhalterna.

S: Hur då?

F: Ett träd lagrar ju koldioxid i växtfasen, sedan börjar det bryta ner sig själv och avge koldioxid. Om man kan skära ner trädet i tillväxtfasen och göra kol av det så har man reducerat koldioxiden. Eller gör det enkelt och gräv ner en påse grillkol i rabatten! Det är bra att ha kol i marken. I det förkolnade är det bara cellväggarna kvar av cellerna och bakterier och rötter tycker om springorna mellan cellväggarna så

att allt växer tre gånger bättre.

S: Jag håller på och läser en bok om permakultur och ska väva in den aspekten i uppsatsen. Har du nån kommentar? Kan permakultur öka den ekologiska och sociala hållbarheten?

F: Det har visat sig att de flesta permakulturer inte vet vad de gör. De har en intuitiv känsla för vad de gör, vilket är att skapa mogna ekosystem. Men de kallar detta för permakultur.

I ett moget ekosystem – som till exempel en regnskog - är alla organismer beroende av varandra på ett eller annat sätt och vattnet avdunstar i ånga. I ett omoget ekosystem - som i en gräsmatta till exempel - finns en art, vattnet rinner bort och växter och andra organismer är oberoende av varandra.

Permakulturfolk driver ekosystemet mot ett moget stadium, och man skulle kunna definiera permakultur som att man får ett ekosystem att mogna snabbare.

Fosfor är det enda ämnet som finns i högre grad i oss än i jordskorpan, tappar vi ut det i havet är det kört, därför är det viktigaste att skapa ett fosforkretslopp.

Just nu jobbar jag med gråvattenrening på Gotland och Kalmar. Där har de problem med vattenbrist och vi i Sverige använder 73 kubikmeter vatten per år. Om man använde mulltoaletter och gråvattenrening, har det visat sig nu att gråvattnet kan göras drickstjänligt igen på ett enkelt sätt i dammar. Om vi kan göra detta, så behöver vi inte längre spara vatten, eftersom det mesta kommer i retur.

Tricket med vattenrening är att rening i dammar inte funkar för svartvatten. Men svartvatten är inte en nödvändig biprodukt om vi bara slutar använda vattenklosetter.

S: Du arbetar ju med samhällsplanering också, vad jag förstått. Vill du berätta lite om det?

F: Ja, när jag planerar för till exempel ett bostadsområde så planerar jag även för matproduktion, vattenrening och gödsel på plats.

Jag använder också begreppet ruralisering för vad jag ser som framsynt stadsdelsförvaltning. Det normala är ju att man river husen efter 60 år, och då kunde man bygga upp husen lite utanför stan istället så att man kunde ha en ekoby därute med matproduktion, för att utnyttja stadens kanter som ju utgörs av jordbruksmark. Jag förespråkar en sjöstjärnelik stadsplanering där stadens fingrar sträcker sig ut i landskapet. Mellan fingrarna kunde man ha ekologisk odling för att försörja staden.

Man skulle kunna producera mat på till exempel Stockholms grönstruktur. Just nu tänker vi inte så, men vi skulle kunna tänka om.

Det finns undersökningar om vad som är den optimala storleken för ett jordbruk för att det ska vara effektivt både ekonomiskt, ekologiskt (transportsträckor) och energimässigt. Då har man kommit fram till att en gård med 40 ha mark och 20 kor är det optimala, och detta kan försörja ca 200 personer med mat. Detta innebär ca en jordbrukare per 100 personer, dvs 0.2 ha per person.

Har du hört talas om Von Thunkska ringar?

S: Nej...

F: Han hade en teori om att det optimala vore om man i stadens närhet hade en intensiv växtodling (grönsaker) och utanför den ringen intensiv djurhållning, sedan extensiv växtodling (åkrar, skog) och sedan extensiv djurhållning (som renar i Kiruna till exempel)...

Om jag skulle planera för 1000 personer till exempel så skulle jag göra 4 stycken bostadsgrupper om vardera ca 250 personer och i samband med dessa 200 ha mark fördelat på fyra jordbruk. Det finns också en social aspekt i detta, eftersom det har visat sig att människor kan lära känna ca 200 personer. Om det blir fler i den omedelbara omgivningen blir man lätt anonym för varandra och detta orsakar många problem.

S: Kan du tipsa mig om några exempel på dina samhällsplaneringsprojekt?

F: Jag ritade i Råby som inte har blivit av dock, men den finns på min hemsida i form av en uppsats som heter "Kan man bygga på Sveriges bästa åkerjord?" Jag har också principexempel på ruraliseringsscenarioet på min hemsida.

Samtal med Krister Wiberg 2008-03-13

Bakgrund

Krister Wiberg är arkitekten bakom ekobyarna Solbyn i Dalby och Myrstacken (Toarp) i Malmö. Han började sin karriär med att rita hus tillsammans ”vanliga” människor, en slags radikal brukarsamverkan, men sedan oljekrisen 1973 har fokus legat på ekologisk hållbarhet. Han har hunnit med att arbeta både som lektor och professor på LTH. Han blev dock en het potatis för skolledningen eftersom han hade ”för mycket” fokus på hållbarhet på sina stadsplaneringskurser, vilket ledde till att han slutade och satsade helt på sitt företag.

Saxat ur Kristers professorinstallation på http://www3.lu.se/info/profinst/9710/14_wiberg.html:

Krister Wiberg föddes 1937 i Stockholm. Efter studentexamen vid Lunds Privata Elementarskola i Lund 1958 avlade han Vordiplom i arkitektur vid Technische Hochschule i München 1965. Slutlig arkitektexamen avlades vid Chalmers tekniska högskola i Göteborg 1967. Efter att ha varit knuten till Arkitektursektionen vid LTH mellan 1967-81 disputerade han i ämnet "Passivt solvärmeutnyttjande". Under tiden vid LTH vikarierade han periodvis som professor i ämnet stadsbyggnad. Under perioden 1982-96 arbetade han som miljörådgivare vid olika större arkitektkontor i Sverige. Han har också under senare tid drivit ett eget arkitektkontor. Han har huvudsakligen ägnat uppmärksamhet åt ekologisk design, gestaltande solvärmeprinciper i stads- och husbyggnad, utvecklat kretsloppsprogram för kommuner och institutioner. Han har utvecklat skisser och planregler för kretsloppssamhällen. Han har projekterat ekohus, ekobyar och ombyggnad av hyreshus till kretsloppsanpassning. Praktisk tillämpning och gestaltning har dominerat hans arbeten. Krister Wiberg utnämndes att vara professor i arkitektur vid Lunds universitet från 1 oktober 1996.

Samtalet

K: För mer än 30 år sedan kom det en rapport som kallades presidentrapporten och som var ett beställningsjobb för Carter. Den var mycket tjock och i den stod allt det som nu har gått i uppfyllelse. Klimatstörningarna, oljetoppen... ja, allt. Jag läste förstås rapporten och blev rädd, vilket drev mig till att handla. Jag tror att människor behöver bli riktigt skakade innan vi gör något åt saker och ting. Men sedan dess har hållbarhetsfrågor varit i fokus för allt mitt arbete. Vad är det din uppsats ska handla om?

S: Ekobyar och social hållbarhet.

K: Jag pratade igår med några danskar som kritiserade den sociala hållbarheten i mina arbeten. Jag har ju samarbetat med Bengt Persson på SLU om att rita ekobyarna Solbyn och Myrstacken. Den sociala hållbarheten blev helt klart bäst i Solbyn av den enkla anledningen att de som skulle bo där sedan tog initiativet och var med hela beslutsprocessen. När Solbyn var klar så tyckte ju Malmö att man inte ville vara sämre än Lund och man skulle också ha en ekoby. Så det var politikerbestämt från början och till skillnad från hur det var med Solbyn så fick vi välja mark precis hur vi ville. Så vi åkte runt och bara valde och vrakade. Det blev mycket bättre läge än Solbyn där en byggare släppte marken för att han ansåg den vara för dålig att bygga på. Myrstacken byggdes alltså vindsyddat med bra odlingsmark och

solläge. Vi hade lite problem med tekniken och mulltoaletterna, så var det på båda ställena. Men de har en rotzon kvar i Solbyn.

S: Finns det bättre lösningar till mulltoaletter än de man har i Solbyn?

K: Ja, det finns det, men tekniken var så ny då, och det blev ett experimenterande. Jag vågade faktiskt inte ta risken då till att använda solfångare, för det fanns ju ingenting som var bra. Idag är det en helt annan sak. Men tillbaka till den sociala hållbarheten.

Min erfarenhet är alltså att den långsamma och omständiga processen vi hade innan Solbyn blev till var bättre för den sociala hållbarheten än den snabba och enkla vi hade med Myrstacken. Det byggdes upp en gemenskap kring detta, som redan fanns när man flyttade in och de hade lättare att samarbeta om tekniken och förvaltningen. Planeringsprocessen är väldigt viktig för hur det blir med den sociala hållbarheten och vi har fått mycket kritik för hur vi planerade i Malmö. När man sitter med byggherren, kommunen och konsulterna så blir det ganska speciella möten som aldrig tillför något, utan man sänker bara kvaliteten. På det området (kvalitetshöjning, red anm.) görs det extremt lite, för allmänheten vet inte hur man ska göra för att det inte ska bli så.

Om vi tittar på Myrstacken till exempel så har den 10% i driftkostnader jämfört med ett vanligt radhusområde. Det är ju en stor kvalitetshöjning för de boende men hos företagen finns det inget intresse för sådana besparingar. De vill ju sälja sin el och de vill bygga så billigt som möjligt och så vidare. Titta bara på den pågående skandalen i Annhem där man byggt husen så dåligt att allt får rivras nu. Men snabbt gick det och billigt blev det.

Social hållbarhet handlar inte bara om att ha det trevligt tillsammans utan även om att ta ansvar. Det handlar också om att vi fattar kollektiva beslut. Om man har varit med om att fatta ett beslut, blir man nöjd och stolt, även om man tvingades kompromissa. Är det någon annan som fattar beslut blir man mest förbannad. Får de boende vara med från början så blir det socialt hållbart, man bygger upp en lojalitet och kunskap. Man blir som en familj och man tar itu med alla konflikter och praktiska problem eftersom man är intresserad och bryr sig. Detta ger stolthet och social sammanhållning.

Förebilder är viktigare för samhället och ekoby rörelsen än specifika idéer och tankar. Att Solbyn finns inspirerar och ger folk mod att testa. Jag tror att vi kommer att gå tillbaka till det vi gjorde för 100 år sen. Vi måste, vi har inget val. Och då är förebilder viktiga.

S: Vilka faktorer är svåra med ekobyar?

K: Det svåraste med ekobyar är faktiskt mulltoaletterna. Växthus är kul, kolonilotter, solfångare och vindsnurror är också kul. Men det är inte kul att ta hand om mulltoaletter. Även om det man får ut är förmultnat och inte längre luktar, så finns det en kulturell spär. ”Man håller inte på med sän't”.

Sen är det också svårt att man oftast ska välja den billigaste byggmästaren vilket blir en katastrof. Eftersom han har gett det lägsta budet är ju han bara intresserad av att få ner kostnaderna. Det finns inga byggmästare idag som är intresserade av hållbarhet. Många säger att de är det, eftersom de tvingas till det av samhället, men när det kommer till kritan är de intresserade av att spara pengar. Det säger sig självt att det är på hållbarhetsaspekter man börjar dra ner, ibland blir det knappt nånting kvar. Och så ska de här människorna leva med det i resten av sina liv. Ofta blir folk så besvikna att de hoppar av.

Det borde bli upp till brukarna vilken byggmästare man väljer, eftersom det är de som ska använda grejerna. Tänk om du till exempel ville köpa en cykel och de sa bara i cykelaffären att ”ja, vi ska fixa en bra cykel åt dig” och man fick inte titta på den eller provcykla eller någonting. Ingen skulle acceptera en så'n affär, men det är många som har det så med sitt husköp, som de ändå sparat till länge och som de ska leva med i 20, 30 eller 40 år.

Men jag måste säga att HSB har varit väldigt bra att jobba med. De var ju byggherrar för både Solbyn och Myrstacken. De har hela tiden engagerat sig för ekobyidén.

S: Vilka lärdomar har du fått av att jobba med Solbyn och Myrstacken?

K: Bygården är mycket viktig. I Solbyn sparade man på kvadratmetrarna i de privata husen för att få 250 kvm bygård.

Odlingarna borde ha legat innanför bostadsområdet så att man ser varandra och att grannarna går förbi när man fixar med sina odlingar. På det sättet får man naturliga kontaktytor utomhus. Överhuvudtaget ska man placera aktivitetsytor så att folk går förbi. Man etablerar också kunskap om man kommunicerar med varandra medan man arbetar.

Tekniken ger sammanhållning. Man producerar livsmedel, energi, värme, vilket ger en känsla av värdighet.

Det får inte vara för många personer i en by. Runt 100 personer är nog lagom, men det får inte vara för få heller för då blir det alltför introvert. Jag har läst lite om utvandrarerna i Amerika, där blev de aldrig fler än 1000 personer i en by, av praktiska skäl. Historiskt sett kan man säga att 12 vuxna personer har varit en grundenhet i många kulturer. Då har man möjlighet att lära känna varandra på ett djupare plan och bygga upp en tillit. Om man blir för många kan man bli rädd för varandra och känslan av solidaritet avtar med ökande folkmängd. Det är ju därför vi inte gör något för de svältande barnen, trots att det vore praktiskt möjligt. Det är för långt bort, sammanhanget är för stort.

S: Slutligen, vad gör du just nu?

Just nu samarbetar jag med en forskargrupp runt hur boplatser kommer att se ut i framtiden. Bland annat har vi en som forskar om människans naturliga tröghet, det jag kallar för ”kvasi-behov”. Här ligger problemet med hållbarhetsfrågorna. Vi behöver inte vattenklosetter, men vi är bekväma med dem, så förändringen kommer inte. Om vi ska göra något så tror jag att vi måste bli ordentligt uppskrämda först, för att hitta motivation. Men här finns ett annat problem som heter propaganda. Vi matas med så mycket motinformation från alla håll och vi väljer att lyssna på det. Så hittills har vi inte kommit till skott trots att informationen har funnits ute i mer än 30 år.

Anteckningar från paneldebatt om andlighet och stadsplanering, World Urban Forum 3

Onsdag, 2006-06-21, Vancouver, Kanada

<http://www.iisd.ca/ymb/wuf3/html/ymbvol125num4e.html> 2008-04-19:

SPIRITUALITY ROUNDTABLE: This roundtable was convened under the theme “Bridging the Gap: Spirituality and Sustainability in the Urban Context.” Following a First Nations welcome and prayer, Chair Angela Hryniuk, Executive Director, Interspiritual Center of Vancouver Society, offered introductory remarks and urged participants to “walk the spiritual path with practical shoes” with regard to sustainability.

Michael Hryniuk, [Vancouver School of Theology](#), remarked that the source of vision driving [WUF3](#) extends beyond technical rationality and political agendas. Enrique Peñalosa, former Mayor of Bogotá, Colombia, stated that solving urban problems involves not only financial resources but also changing our way of life. He underscored that citizen happiness is the true measure of whether cities are succeeding.

Drawing attention to promiscuity and the spread of HIV/AIDS in Kampala, Uganda, Sam Luboga, [Makerere University](#), discussed how faith-based initiatives can address sustainability, inclusion and social cohesion in urban areas. Moderator Gwendolyn Hallsmith, Executive Director, [Global Community Initiatives](#), raised the question of whether relocating people’s needs outside the material realm might improve our cities and societies.

Discussion focused on: finding contentment and connection to other human beings; the types of examples set for young people; the need for global peace in creating sustainability; the “spiritual shock” of not being able to spend time in nature; and the role of urban spaces in hosting spiritual festivals, allowing reflection and rekindling a sense of awe. Delegates also called for cooperation among people identifying with spirituality at large, organized faith traditions, and humanist perspectives.

Surinder Kumar, General Manager, [Management Services Group, Sahara India Pariwar](#), India, discussed how sustainability projects can integrate spiritual directives. Before highlighting the importance of happiness and which aspects of human nature may hinder sustainability, Mae-Chee Sunsanee Sthirasuta, Buddhist nun and spiritual leader, invited the roundtable participants to stand in a large circle and share back massages with one another.

Closing remarks by Hereditary Chief Phil Lane Jr., CEO, [United Indians of All Tribes Foundation](#), described a vision of urban wellbeing that is informed by a spiritual understanding of human community. Moderator Hallsmith remarked that spiritual needs are real needs. She emphasized that civic leaders should systematically consider how the meaning, purpose and connectedness that drive spiritual growth are being met in the community. Chair Hryniuk called for a formal recommendation to include spirituality on the agenda at every future [UN-HABITAT](#) conference.